

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Dávidházi Péter

Tadeusz Rózewicz

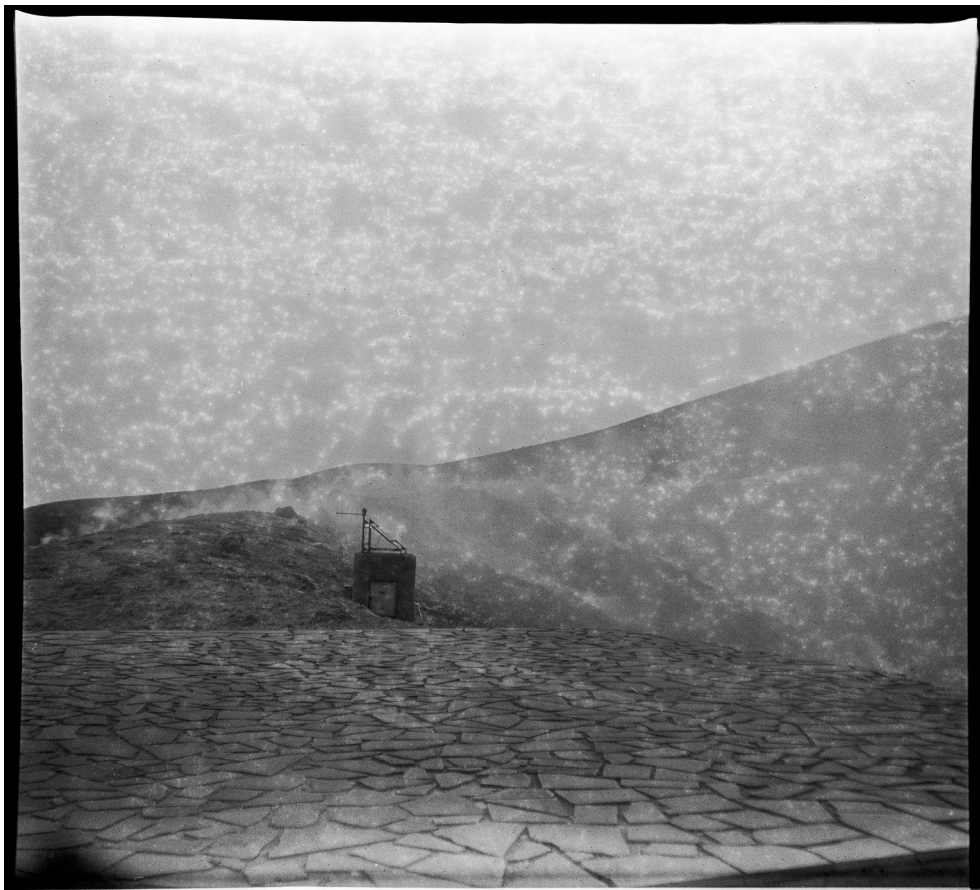
Vachter János

KÉZJEGYE

2018. 8. szám

Ára: 700 Ft

© Vachter János, Vulcano

nka
Nemzeti Kulturális Alap

E SZÁMUNK SZERZŐI

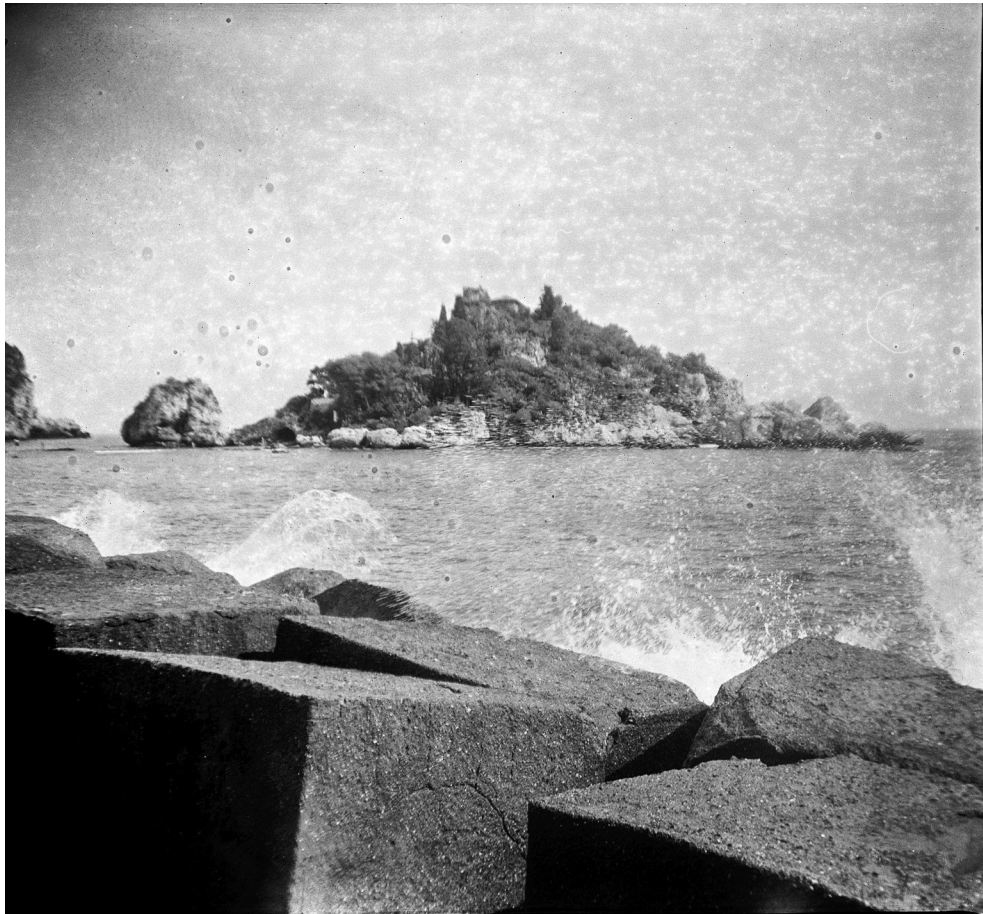
Dávidházi Péter (1948) irodalomtörténész

Rożewicz, Tadeusz (1921–2014) lengyel író, költő

Vachter János (1977) fotográfus

Egy kedves Barátunk támogatása jóvoltából nemsokára 10 előfizetést sorsolhatunk ki Olvasóink között. Figyelje Facebook-oldalunkat! És nagyon köszönjük!

E számunkat Vachter János fotóival illusztráltuk.

© Vachter János, Isola Bella

© Vachter János, Bánya

2000

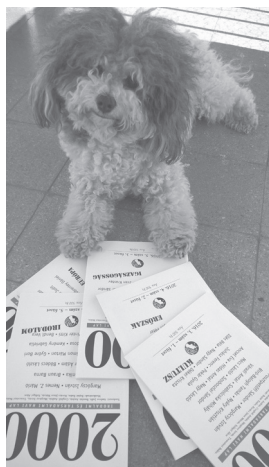
I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P

30. ÉVFOLYAM 8. SZÁM

Dávidházi Péter: *Bojtár Endre kézjegye az összehasonlító irodalomtudományon* 3

Tadeusz Rózewicz: *Gödörbe...* 29

Vachter János fotói

Még mindig szívesen elküldjük
a 2018-as folyam összes számát Önnek!
Legyen előfizetőnk!
Utaljon **5500 forintot**, s Öné lesz 11 lapszám!
Vagy legyen **7000 forint** utalásával
a **2000** támogató előfizetője!

Bankszámlaszámunk: K&H Bank Zrt.,
10201006-50165757-00000000

Ha utal, írja meg postacímét
a ketezer.lap@gmail.com címre. Köszönjük!

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: BOJTÁR ENDRE | HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA

RETI PÉTER | SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEstarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETÜKKEL. TÖRDELÉS: SÓRFŐZŐ ZSUZSA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Vachter János, Pantheon

A végleges rajzolat öntörvényűsége

BOJTÁR ENDRE KÉZJEGYE AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOMTUDOMÁNYON

„Hol bokáig, hol már nyakig Kelet-Európába vagyunk ragadva, miközben vigyázó szemünket Nyugatra vetjük.”

Bojtár Endre, 1988¹

Írók vagy irodalomtudósok halálakor számomra a temetéshez mindig tartozik egy kis utószertartás. Hazatérve vagy legkésőbb néhány napon belül szeretek egyedül maradni valamelyik ismert művükkel, csöndben kézbe venni, egy gondosan választott vagy taláalomra kinyitott résznél néhány oldal erejéig beleolvasni, és arra figyelni, mi és hogyan változik bennük. Ilyenkor még alig múlt el idő, de már elkezdődhetett egy olyasféle tengermélyi átlényegülésük, mint amilyenről Shakespeare-nél *A viharban* Ariel dala szól, „a sea-change / Into something rich and strange”, valami gazdaggá, különössé, egyszer majd korallá és gyönggyé. Vagy épp ellenkezőleg: megindulhatott az egyszerűsödés útján, amelyen lassanként el fogja hagyni külsődlegesnek bizonyuló díszeit, s végül könnyörtelenül megmutatkozik, hogy mire elég, ami igazán az övé. Talán nem gyerekies ábránd e

még leheletfinom elváltozástól máris az addigi látszatok szétfoszlását, valami lényegibb igazság feltárulását remélni. Vajon mi derül ki a nemrég elhunyt szerző művéről abban a sorsdöntő pillanatban, amikor Rilke emlékezetes verse, a *Todeserfahrung* (Haláltapasztalat) szerint az eltávozó személy hagyta résen át egy pillanatra betör a leleplező napfény, és amire rávetül, azt igazi színében mutatja? Vagy színeváltozás helyett zenei analógiával kérdezve: ha kicsit megváltozott a hang, ha máshogy szól a szerzőjétől elvált, magára maradt, kiszolgáltatottan sorsára hagyott mű, miben lett más, zengése mennyivel kevesebb vagy éppen több, amikor kiszakadva az élők kórusából csatlakoznia kell a holtakéhoz, mely persze sokszorta nagyobb? Hogyan áll helyt magáért?

„Bizony, mintegy üvegcsében őrzik”:
egy esszenciális mű üzenetei
1986-tól máig

Bojtár Endre temetése (2018. március 8.) után ösztönös beidegződéssel, gondolkodás nélkül nyúltam irodalomtudományi munkássága számomra legkihívóbb és legellentmondásosabb könyvéhez, melynek Vörösmartyt idéző címe „Az ember feljő...”, alcíme pedig *A felvilágosodás és a romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban*. Több mint három évtized telt el, amióta 1986-ban először megjelent a *Gyorsuló idő* nagy példányszámban forgalmazott sorozatában, melynek zsebkönyvméretét és tudományos-népszerűsítő célját² akkoriban kiváló szerzők is szívesen vállalták, mégpedig a közérthető nyelvezet, szűkös terjedelmi korlátok, és minimalizált hivatkozási mód vele járó követelményeivel együtt. Jellemző, hogy a többnyire szabadságvágyát hangoztató Bojtár, aki azonban arra is büszke volt, hogy szükség esetén magába visszahúzódva a lélek szabadságával igyekezett pótolni az épp elérhetetlen külső szabadságot,³ alkalmilag milyen kiválóan igazodott a szigorú kiadói feltételekhez. Érdeemes odafigyelnünk legelső mondatainak hangütésére, amikor azért szabadkozik, hogy kis könyve „túl sokat markol”, hiszen a magasröptű cím ígérte történet ekorka terjedelemben nyilván elbe-

szélhetetlen, „a tárgyalás kénytelen lesz jócskán alább adni”, ennél fogva legjobb „a lefokozást, a megszorító magyarázkodást mindjárt itt, a Bevezetésben letudni”⁴ – a panasz humora és öniróniája mögül önkéntelenül kihallatszik a megkönnyebbülés, sőt felszabadultság, ami aztán az egész eszmefuttatáson jótékonyan végigvonul. Részben alighanem innen származik „oldott, szellemes, poentírozott előadásmódja”,⁵ melyet egy kritikus a joggal dicsért meg, hiszen ez mifelénk tudományos vagy ismeretterjesztő műben elég ritka. Nyilván súlyos áldozatokat kellett hoznia, elvétele szavá is teszi („Helyszűke miatt az irodalomjegyzékben folyóiratokban megjelent egyes tanulmányok nem szerepelnek”⁶), általában mégis inkább elégedettnek hangzik, mintha elemében volna a hatalmas témájához kapott 8,8 (A/5) szerzői ív szoros terében.

Sikerült szükségből erényt kovácsolnia. Nemcsak magára a szonettre és hasonló szépirodalmi kisműfajokra, hanem az ilyen mértékig összevont tudományos kismonográfiára is érvényes lehet Wordsworth *Nuns fret not...* című szonettjének (1807) sorozatos hasonlatokkal szemléltetett végső paradoxona: ahogy például a remeték megelégednek cellájukkal, igazából az ilyen mű szerzőjének sem börtön, amire a szerződés elfogadásával ítélte magát („In truth the prison unto which we doom ourselves

/ No prison is”), hanem inkább menedék, főként ha ő is az olyan lelkek közé tartozik, akiket ez legalább rövid időre megszabadít a túl nagy szabadság nyomasztó súlyától („some Souls (for such there needs must be) / Who have felt the weight of too much liberty, / Should find brief solace there”). Gyanítom, hogy valami hasonló történt „Az ember feljő...” írásakor a szabadságához máskor annyira ragaszkodó Bojtárral: miután itteni vállalkozásához ugyanúgy vajmi csekély a kapott terjedelem, ahogy a romantikus költő verséhez, e problémára neki lényegében ugyanúgy gyakorlati megoldást kellett találnia, mint a költőnek, aki ars poeticájában a költészetet nem csupán a spontán érzelmek kiáradásától várta, hanem egyúttal az érzelmek gondolati módosításától, sőt irányításától.⁷ Bojtárnak akkor sem lett volna könnyebb méltóképpen megírnia a közép- és kelet-európai irodalmak felvilágosodás- és romantika-kori történetét, ha egy kiadó egyáltalán nem szab terjedelmi határt és nagy-lelkűen rábízta a műfaj, elbeszélői lépték és filológiai apparátus megválasztását, csak akkor az anyag- és módszerválasztás terén egyaránt a bőség zavarával kellett volna szembenéznie, míg így a terjedelmi kényszer az utóbbi alól eleve fölmentette. Ahogy a szonett talpalatnyi földjéhez láncolt költő végül felüdülést talált („’twas pastime to be bound /

Within the Sonnet’s scanty plot of ground”), úgy Bojtár is érezhetően ekkor ismerkedett meg az önkéntes rabságban létrehozható visszafogottabb mű annyira váratlan, hogy talán még nem is tudatosult örömeivel.

Olvadás közbeni berzenkedéseim ellenére a könyv olyan hamar a szívemhez nőtt, hogy még 2008 után is lehetőleg ezt használtam, filológiai-
lag bűnös módon, hiszen már rendelkezésre állt a második kiadása, melynek már új főcíme, a „*Hazát és népet álmodánk...*” jelezte a különbséget, majd átdolgozott bevezetése ki is mondta, hogy „jócskán javított és közel egyharmadával bővített”⁸ tartalma az eddiginél jóval többet kínál. E második változat kétségtelen előnye, hogy diszkrétén kijavítja az első bizonyos hibáit, s hogy esetenként gazdagabb példatárat hoz egy-egy időközben finomított tételhez, de elődje a maga esendőbb mivoltában alighanem fontosabb szerepet játszott, amíg kijavítatlanul, de tanúsíthatom: belső vitára ösztönzően hatott olvasóira. Igaz, hivatkozási rendszerének és az itt helyenként naprakésszé bővített bibliográfiájának már abban is kiütköztek elemi hiányai a magyar irodalomtörténeti szakirodalom terén, és aránytalanságaiból világosan kirajzolódtak szerzőjének irányzati, nemzedéki, sőt személyes elfogultságai, de még némi

jóindulattal a terjedelmi kényszerűség számlájára lehetett írni őket. Az első kiadás idején még évekkel előtte voltunk a rendszerváltásnak, és nem sejtettük, legfőlegbb vakon remélhettük, hogy egyszer eljön, de Bojtár eszmefuttatásából szabad levegő áradt.

Kedves humorral dedikált példányomat megjelenése évében kaptam („Péter barátomuramnak sok szeretettel Bandi 1986. okt. 31.”), miután hazajöttünk az University of California más-más, de ott kölcsönösen meglátogatható kampuszáról, ő Los Angelesből, az UCLA összehasonlító irodalmi tanszékéről, én Irvine-ból, az UCI kritikaelméleti műhelyéből, s a lassú hullámverésű Csendes-óceán partvidéke helyett itthoni feladataink sodrásában próbáltuk fölvenni beszélgetéseink fonalát. Ezek számomra elsősorban nem azért voltak tanulságosak, mert rengeteget tudott a kelet-európai irodalmakról, hanem mert épp ellentétes irányban gondolkoztunk. Ő mindig az értékelésből, mégpedig egy nagyon magabiztos értékítéletből indult ki, feltűnően hasonló módon ahhoz, ahogy a strukturalizmusvitában közölt irodalomelméleti tanulmánya szerint az irodalommal foglalkozó nemcsak „szüntelenül értékél”, hanem ezt már bármely más lépése előtt megteszi, esetleg akár azok helyett: „az esztétikai megismerés ama folyamatában, melynek so-

rán az olvasó eljut a bevezető emóciótól az esztétikai értékélményéig, [...] az értékelés mindenképpen megelőzi az értelmezést és a leírást. Sőt, az utóbbiakra számos esetben sor se kerül.”⁹ Én első könyvömön dolgozva a Shakespeare-kultusz akkoriban sokak által kinevetett és huzamos kutatói figyelemre méltatlannak tartott világát próbáltam szisztematikusan megvizsgálni, s az ítélet ideiglenes felfüggesztésében, egyfajta módszertani agnoszticizmusban láttam esélyt e sajátos irodalmi kultusz vallási mintájú nyelvezetének és jelenségeinek komolyan vételére,¹⁰ hogy behelyezkedve megérthessem természetrajzát, s majd keletkezéstörténetének feltárása után (és jussán) kialakíthassak egy remélhetőleg méltányosabb funkcionális értékítéletet az egészről mint történelmileg létrejött társadalmi szokásrendről. Módszertani különbségünket csak fokozta, hogy ő célratörően, minden idegszálával és nagy leleményességgel a megoldásokat kereste, s eközben a probléma mint gordiuszi csomó az átvágás pillanatáig foglalkoztatta, engem pedig maga a probléma érdekelt inkább, s mintha bele is szerettem volna, féltékenyen őriztem, ha egy-egy kiváló megoldási javaslat megpróbálta elszakítani tőlem. Szakirodalmi hivatkozásaink is eltértek, noha több közös tájékozási pontunk akadt, köztük főként „a kitűnő René Wellek”,¹¹ akinek ő

elsősorban a cseh strukturalizmus-hoz fűződő viszonyát és az Austin Warrennel közösen írt irodalomelméleti kézikönyvét tanulmányozta, de az irodalomtörténet bukásáról szóló híres előadását (1970) és a fogadtatástörténet feloldhatatlan ellentmondásairól szóló tanulmányát (1973) is fontosnak tartotta; én a hatalmasan bontakozó, végül nyolckötetes kritikátörténetét céduláztam, s ekkor már évek óta leveleztem vele, majd a Yale Egyetemen párszor meglátogatva személyes beszélgetések és egy interjú készítése során tanulhattam tőle.¹² Bojtárral 1986 verőfényes tavaszán, majd hazatérve sok mindenről szót váltottunk szakmai kérdéseken innen és túl, de persze mindenek előtt a készülő munkáinkról, ezért igazán nem sejthettem, hogy őszre várt új könyve még mennyi izgalmas meglepetést tartogat.

Mint mindig, könyvének érvelése tele volt rendkívül erős ítéletekkel, köztük számomra jó néhány elfogadhatatlannal, mégis alighanem ezekhez jártam vissza legtöbbször az első lázas (hol lelkesen helyeslő, hol makacsul tiltakozó) végigolvasás után, hogy a saját témáimhoz alkalmazva újra átgondoljam őket. Legyen szó bármiről, egy irodalomtörténész nem csupán állít valamit, hanem ezáltal szóba hozza, tematizálja azt, amiről állít, s nagy különbség

van aközött, hogy ezt valaki hogyan, milyen problémaérzéssel, mennyire továbbfűzhetően teszi; márpedig ez a könyv nagyon fontos dolgokat tudott számomra tematizálni. Igaz, lépten-nyomon jelezte szerzője alkati határait, de ez elhalványult amellett, hogy *problémafelvetésben* milyen nagyszerű. Rögtön feltűnt, hogy a filológia aligha tartozik legfőbb erősségei közé. (Mégis kár lenne ezt eltúlozni; szerintem inkább csak pillanatnyi játékos pózként lehetett „[f]ilológiaiilag trehány”,¹³ s noha 1971-ben tudósi és emberi hitvallásának nyilvánvalóan tágabb értelemben adta *A kelet-européer pontossága* címet,¹⁴ nehezen tudom elképzelni, hogy tudományos vitáiban bármi-kor épp „a kelet-európai rendtelenségével”¹⁵ kérkedett volna.) Szövegértelmezéseiből hamar kiderült, hogy egy-egy külföldi elmélet fordítói vagy magyarázói közvetítésében jobb, mint alkalmazásában. Önmagában akár tetszhetett volna, hogy értékítéletei nem tétováznak, de úgy láttam, minősítései néha innen maradnak, gyakrabban túllőnek céljukon, s ha repül a nehéz kő, ki tudja, hol áll meg. Gondolatvilága azonban elejétől fogva annyira felvillanyozott, hogy még itt-ott észrevett adatbeli tévedéseim is kész voltam átsiklani. Mindenekelőtt pedig a nézőpontot méltányoltam, amelyből a 18–19. századi magyar költők művei nem a korabeli nyugati szerzők és

művek szokásos (és gyakran mégis erőszakoltnak tűnő) kontextusában bukkantak fel, Petőfi nem Béranger, Burns vagy Shelley, Arany nem Baudelaire, Hebbel vagy Tennyson társaságában, hanem kelet-európai, vagy ahogy Bojtár szerette mondani, közép- és kelet-európai összehasonlításban, olyan nevek és művek karéjában, amelyek némelyikét még helyesen kiejteni sem tudtam. Ráadásul itt előbb-utóbb minden lényegi összefüggésbe került az adott korszak jellegével, sőt közvetve a mi életünkkel.

Megkockáztatom, hogy Bojtárnak ez a sok szempontból legjellemzőbb irodalomtörténeti műve most, bő három évtized múltán is jó alkalmat kínál termékeny vitákra. Talán éppen mert olyan kicsi kötet, hogy ő szerényen és becézve könyvecskének szerette hívni,¹⁶ már eredeti külső formátumával is emlékeztet a szerző eleven intellektusát legtisztább párlatként őrző fiolára, pici üvegcsére, amelyhez Milton *Areopagitica* című parlamenti beszéde (1644) hasonlított a könyvek funkcióját a szerzőjük életén túli életben. „For Books are not absolutely dead things, but do contain a potency of life in them to be as active as that soul was whose progeny they are; nay, they do preserve as in a vial the purest efficacy and extraction of that living intellect that bred them. [...] to a life beyond life.”¹⁷ („Mert a könyvek nem

teljesen halott dolgok: megvan bennük az élet lehetősége, az, hogy éppoly aktívak legyenek, mint a lélek, melynek termékei. Bizony, mintegy üvegcsében őrzik magukban az őket nemző élő értelem legtisztább hatóanyagát és kivonatát. [...] az életen túli élet számára [...]”¹⁸) Egyébként is érdemes ezt felidézni, mert Milton itt az engedélyhez nem kötött könyvnyomtatást szorgalmazva ékesszóló gyakorisággal, több mint hatvanszor hivatkozott a *szabadság* eszményére, ami ugyan más forrásokból eredve, de Bojtár különféle műfajú megnyilatkozásainak legtöbbit hangoztatott alapértéke, vágyottabb a boldogságnál, s nemhiába került a vele készült életút-interjú címébe.¹⁹

Mondhatni *vintage Bojtár*, az 1986-ból való üvegcsé a párlat életkorát tekintve a legjobb évjáratokhoz tartozik. Tartalma azért lehet különösen értékes, mert a fenegyerek (elegánsabban: *enfant terrible*) korszakán jócskán túljutott, negyvenes éveinek közepén járó szerzőt már ereje teljében mutatja, mégpedig éppen a komparatistikában, vagyis a szokásosnál hosszabb felkészülési időt kívánó összehasonlító irodalomtörténeti szakmában. Ekkorra el szokott válni, hogy valaki mit tud kezdeni a tanultakkal, azaz van-e benne saját mondanivaló, amely elég fontos ahhoz, hogy kibontakozása visszamenőleg új értelmet adjon tanulóéveinek hozadékának. Bojtár ekkorra

szorgalmasan elsajátította a szak-tudományához kellő nyelvek sorát, bőven merített irodalmaikból, s volt alkalma gondolkodni az akkoriban nálunk még nagyrészt tiltott gyümölcsként vonzó, de a 70-es évektől egyre inkább hozzáférhető modern (nyugati és keleti) irodalomelméletek idevágó tanulságain. Maga is lelkesen részt vett ezek némelyikének (szláv strukturalizmus, lengyel integrális iskola) meghonosításában, eközben szembesítette azokat a saját műértelmezői tapasztalataival, s ennek nyomán nemcsak másokat bírált élesen, főként ha elméleti átgondolatlansággal vagy tudálékos kifejtésmóddal találkozott, hanem volt ereje saját korábbi nézeteit is nyíltan helyesbíteni.

Eddigre a tudományos intézményrendszerbe maga is beépült, s éppen 1986-ban lett vezetője az Irodalomtudományi Intézet újonnan alapított Kelet-Európai Irodalmi Osztályának, de lobbanékony temperamentuma alig szelídült, s megszilárdult értékrendjét szókimondóan képviselte. Hiába próbálta olykor diplomatikusan fegyelmezni magát, előbb-utóbb elfojthatatlanul kitört; a hivatalos minősítő gépezet üresjáratai annyira kihozták a sodrából, hogy egy némán végigült nagydoktori védés, majd hosszas vívódás után 1988-ban recenzióként publikálta lesújtó kü-

lönvéleményét, mert a könyvként is megjelent értekezés²⁰ problémái úgymond „túlságosan fontos kérdések, mintsem hogy – akár hallgatólagosan – a tudományoskodó pepecselés, a gazdagon körített semmitmondás prédájául hagyhatnánk őket.”²¹ Jellemző módon ezt a bírálatát azzal kezdi, amit mások legfőljebb befejezésül szoktak említeni, ha egyáltalán szóba hozzák: az írásmódról. „Körülményes stílusa miatt szinte lehetetlen érdemben megítélni e munkát. Se szeri, se száma a töltelékfordulatoknak. [...] Ezt a tudományos többes szám első személyben leckéztető-okoskodó, nyögvenyelős stílust egyetlen műfogás élénkíti: [...] leghétköznapibb szavainkat is idézőjelbe teszi.”²² Ekkoriban már végérvényesen kialakult benne, hogy leginkább a közvetlen, lehetőleg minél közérthetőbb kifejtésmóddal vonzódik, legalábbis ameddig az nem megy a pontosság rovására. Néhány évvel korábban (1983) elméleti tanulmányainak gyűjteménye élén egy Juliusz Slowackitól vett mottó hirdette: „Világosabban pedig nem tudok magyarázni, mert akkor már nem érteném önmagam.”²³ Ez kettős határkijelölés, mert arra is céloz, hogy amennyire az önmegértés enge-di, annyira viszont *okvetlenül* világosnak kell lenni.

Jóval többről van szó, mint stílusról. Ekkor már Bojtár egész gondolkodásmódját legjobban azzal lehet

jellemezni, amit az angol kritikai szókincs „no nonsense”, azaz (leginkább így fordítanám) „nincs mese” attitűdnek nevez: a minél közvetlenebbül lényegre törő megoldás keresését, minden öncélúan túltengő és túlfinomult intellektuális sallang eltökélt lemetzését, fölöslegesen szaporított fogalmak láttán például az Ockham borotvajaként ismert ritkító elv alkalmazásával, és a feltételezett, de megfoghatatlan érzelmi indítékok helyett (amennyire lehet) a megvalósult eredmény vizsgálatára szorítkozva. Semmi nem tudta őt úgy felbosszantani, mint amit a valaha széltében elterjedt bölcsészfordulattal élve *lila ködnek* szeretett nevezni, vagyis a révült, kimódolt, mondvacsinált koncepciók, a fennhéjázó tudálékosság önellentmondásokra épített légvárjai. Ugyanakkor élete negyvenes éveiben alkalomadtán már ugyanilyen fesztelenül tette közszemlére saját korábbi baklövéseit is, akár éppen egy polémikus cikk kelles közepén. Miközben „legalábbis naivnak” minősíti Fried István álláspontját, mely szerinte nem számol azzal, hogy Közép- és Kelet-Európa irodalmainak regionális osztályozása és nyugati vagy keleti besorolása sohasem volt csupán földrajzi, azaz tisztán tudományos kérdés, ugyanazzal a lendülettel hozzát teszi: „Ifjabb éveimben – megbocsáthatatlan vak sággal – nem vettem észre, hogy már pusztán az elnevezés politikai impli-

kációkat rejt, s mindent kelet-európainak minősítettem.”²⁴ Sőt, ekkor már nemcsak régebbi önmagán veri el a port, hanem szükség esetén jelen álláspontját is öniróniával tudja illetni. Szóban forgó saját könyvének célkitűzését már első mondatában „lehetetlenül nagyképű”-nek nevezi,²⁵ ami úgy pukkasztja szét egyetlen könnyed túsúrással, mint a színes léggömböt. (Két évtized múlva ezt majd „lehetetlenül nagyralátó”-ra javítja,²⁶ ami szakszerűbb minősítés, de nem sokkal kíméletesebb.)

Elefánt a közép- és kelet-európai porcelánboltban és a magyar irodalom kényes portékái

„Az ember feljő...” sohasem válik érdektelenné, de néha az ellenkező véglét fenyegeti: miközben a magyar művek kelet-európai összehasonlításait végzi, a szokatlan párosítások érdekességének árát olykor filológiai téves állításoknak vagy szinte a felismerhetetlenségig átértelmezett műveknek kell megfizetniük. Olvasás közben nemegyszer eszünkbe juthat, hogy a néhány évvel korábban megjelent *Egy kelet-európeér az irodalomelméletben* címét Bojtár saját bevallása szerint az „elefánt a porcelánboltban” szólás ihlette, ugyanis ő vonzódott „a látszólag összeférhetetlen dolgok együtt szerepeltetéséhez”.²⁷ Azonban e szólás néha sajnos

a közkeletűbb értelmében is felrémlik: időnként mintha egy elszabadult kelet-európai nagyvad garázdálkodnék itt a magyar irodalomtörténetben, és a csörtetését követő egy-két csörömpölés után állandóan attól félünk, hogy ormótlanságával előbbutóbb óhatatlanul lever valamit a törékeny finomságok közül. Nagyobb baj szerencsére ritkán történik, de e kis könyvben eleve viszonylag kevés a magyar példa, azok viszont klaszikus szerzőkre és fontos művekre hivatkoznak, így mintha épp a leginkább kirakatba tett, mutatóban előre tolt darabok kerülnének veszélybe. Ezek némelyike diadalmasan túléli a megpróbáltatást, sőt közben eddig nem sejtett tulajdonságaikat csodálhatjuk megkönnyebbülve, a váratlan tanulságért akár még hálásak is lehetünk, de aggódva várjuk az újabb ütközést.

Máig emlékszem kezdeti megdöbbenésemre, amikor a nemzeti megbízatásokkal terhelt és egyéni szabadságuk alárendelésére kényszerülő kelet-európai írók szokásos sajnálkozó jellemzéséhez a külföldi példák után végső szemléltetésül az egyik legkedvesebb hazai költőm versét idézte. „A »szolgálat« elhanyagolása miatti félelem indokolt volt, hiszen azokat a romantikus költőket, akik első ízben próbáltak – igen ingatag – egyensúlyt teremteni egyén

és közösség között, majd mindenütt súlyos támadások érték: a szerb Radčevićnek – a szláv orientáció nevében – megtiltották a személyes lírát, Prešerent nemzetárulónak bélyegzik, s még Petőfire is úgy emlészik vissza Arany: »Ő nem közénk való!« (*Emlények*).»²⁸ Eltekintve az illetéktelenül betolakodott felkiáltójelről, hogy is lehetne ez a kiragadott félsor akár csak távoli analógiája az előző két példának, hüledeztem, hiszen épp az ellenkezőjéről szól: Arany egész verse, tágabb versciklusa, ráadásul számos más ekkori (1855) megnyilatkozása érezhetően sokkal inkább a kimondhatatlan *önwádtól* gyötörtén idézi föl vagy nem tudja elhessegetni Petőfi alakját, a túlélők homályos szégyenérzetével és elfojtott bűntudatával szorongva attól, hogy ők talán csak megalkuvók hozzá képest, s így ez a félsor is épp abban talál vigaszt a gyötrelmes hiányra, hogy ő úgysem lett volna képes rabságban tovább élni, ahogy ők tudnak. Másrészt hogy is lehetne igaz a tételhez illesztett másik ítélet, a *Beszél a fákkal a bús őszi szél...* rovására, miszerint „Petőfi tolla is megbicsaklik, amikor a magán- és közérzéseket mechanikusan próbálja egymás mellé helyezni: »Egyik kezemben édes szendergőm / Szelídeden hullámozó kebele, / Másik kezemben imakönyvem: a / Szabadságháborúk története!«²⁹ Vajon eközben hol bicsaklik meg Petőfi tolla, s ugyan miért lenne me-

chanikusan egymás mellé helyezve a kétféle érzélem e nagyon is élő testiségű jelenet során, amelyből idővel éppen az irodalomtörténészek prudériája próbálta kiretusálni vagy legalább allegóriává átszellemíteni a leplezetlenül hullámzó női mellet és a nemzeti hőshöz nem illően megtevédt férfigezet egyaránt?³⁰ Érdekes e két versrészlet kommentárjának eltérő sorsa a 2008-as változatban: Petőfi tolla sajnos még ott is megbicsaklik, azonban miután az első kiadás olvastán az *Emlények* hajmeresztő értelmezése miatt nemcsak én tiltakoztam, hanem a Petőfi-kutatásban illetékesebb Margócsy István is kifogást emelt, Bojtár mindkettőnk letorkolt, ámde láss csodát, a második kiadás az Arany versére utaló félmondatot jótékonyan kihagyja az érvelésből, mely pedig egyébként inkább bővült, hogy a jelenséget további külföldi példákkal szemléltesse.³¹ Íme egy ritka, de annál értékeesebb eset, mely tanúsítja, hogy kellő érvekkel (a baráti túlerő retorikai ösztüzével) a tántoríthatatlanság élő szobrát mégiscsak meg lehetett győzni!

Külön nagyobb tanulmányt érdemelne, de teljesen innen sem hiányozhat, ahogy Kazinczyt és egyik versét Bojtár a transzcendens világmagyarázattal leszámoló felvilágosodás tanújaként idézi. „Érthető,

ha a »világosság gyermekei« szembe fordultak az egyházi dogmával, azzal, amely számára az egész földi élet csak az isteni akarat visszfénye. Kazinczy Ferenc jellemző módon *A vallástalan* címmel látja el azt a versét, amelyben újszerű öntudattal lemeri írni: »Nincs semmi tisztém; vagy ha van, úgy kényem az; / Hazám, barátom, Istenem magam vagyok...«³² Alig találhatnánk beszédesebb példát a „no nonsense” eltökéltségű módszer nyílegyenesen célra törő lendületére, s érvelésének gyorsan maga mögött hagyott, de pillanatnyi felvillanás-ként mégiscsak látható akadályaira, mint ez a „jellemző módon”, mely itt állítások, implikációk és előfeltevések egész sorát fogja össze egyetlen formulába. Eszerint ugyanis Kazinczy versének *A vallástalan* címe és a szövegéből idézett sorok egyaránt a felvilágosodás fő tendenciájára, a földi élet magára utaltságának hirdetésére és ezáltal az isteni akaratot tükröző élet egyházi dogmájának elvetésére jellemzők, ráadásul e sorok közvetlenül Kazinczy álláspontját is hirdetik, hiszen eszerint ő az, a világosság gyermekeinek egyike, aki éppen ezt a címet adta versének, s aki az idézett sorokat írta, sőt bátran lemerte írni, mégpedig *újszerű öntudattal*, vagyis nyilvánvalóan a maga nevében, saját meggyőződéséeként!

Elegánsan tisztavonalú koncepció, csak az a baj, hogy ha érvelését végigkopogtatjuk, mint vasutas az

indulásra kész vonat kerekeit, ahány állítás, annyi vészjelző roppanás. Ugyanis nem Kazinczy látta el versét, pontosabban verstöredékét, ezzel a címmel, hanem a halála után fél évszázaddal, 1879-ben Abafi Lajos, aki azt (Toldy és Bajza kiadásától eltérve) elsőként válogatta be összes költeményei közé; e cím így, azaz önmagában véve nem is volna jellemző Kazinczy vallással kapcsolatos érzületére, ő maga is csak erős vallásosságával együtt és sajátos értelemben emlegette vallástalanságát; a versből idézett két sort minden jel szerint nem „öntudattal” írta le, sőt önvalomásként valószínűleg sohasem mondta volna, hogy neki saját magán kívül nincs se hazája, se barátja, se Istene; épp ellenkezőleg: e számára nyilvánvalóan abszurd állításnak az úgynevezett merészségét a vers egésze a bolondoknak tulajdonítja és nevetségessé teszi. Itt sem lehetne perdöntő bizonyíték csupán Kazinczy idevágó nyilatkozatára hivatkozni, és amúgy is elvileg helytelen volna az értelmezés mérvadó normáját a szerzői szándékban keresni, de esetünkben Kazinczy a vers egészéből kiolvasható jelentéssel teljes összhangban jegyezte föl később,³³ hogy ezt a didaktikus töredékét a vallástalannak *ellen* írta! Vagyis Bojtár gyanúsán deduktív érvelése itt nemcsak azért arat túl könnyű, de csak látszólagos diadalt, mert miközben a felvilágosodásnak tulajdonított ál-

talános jellegből akarja levezetni egy mű jelentését, ennek érdekében (talán önkéntelenül) már eleve ahhoz igazodik értelmezése műveleteivel és eredményével. Tetézi a bajt, hogy a mű egyetlen bizonyítékul kiszakított részletének vélt jelentését magából a szerzői szándékból próbálja eredeztetni, pedig e jelentésnek a vers egésze és Kazinczy saját fennmaradt nyilatkozata egyaránt ellentmond, sőt mindkettő ennek épp az ellenkezőjét tanúsítja. (Nem segíthet ezen majd a 2008-as kiadás idevágó mondatának egyetlen szónyi finom változtatása sem, vagyis hogy itt már *A vallástalan* címmel Kazinczy nem „versét”, hanem „szerepversét” látta el,³⁴ s így nyilván csak a versben fellépő vallástalan szerepében merte újszerű öntudattal leírni, hogy ő a hazája, barátja, Istene saját magának. Nem segíthet, mert eltekintve az itt is, tehát a Kazinczy összes költeményeinek 1998-ban megjelent első kritikai kiadása után még mindig tévesen neki tulajdonított címadástól, továbbá eltekintve attól, hogy e verstöredéket Bojtár talán épp e megtévesztő cím alapján gondolhatta szerepversnek, a versírásnak tulajdonított beszédhelyzet továbbra is változatlan marad: ha egyszer Kazinczy az idézett sorokat akár egy *szerepversben* „öntudattal” írta volna le, sőt így „meri” leírni, akkor eszerint a bennük megszólaló végletes istentagadást és hazafiatlan-

ságot a versben mégiscsak sajátjának vallotta volna – márpedig a vers egész szerkezetének jelentése és Kazinczy fennmaradt kommentárja ezt egyaránt cáfolják.)

Úgy éreztem, Bojtár ilyenkor egy-egy kis részlet felszíni jelentését elszigetelten és erőltetetten akarja közvetlenül megfeleltetni az általánosított kelet-európai tendenciának, s csak reméltem, hogy legalább a külföldi példákra vonatkozó állításai igazabbak. Titkon aggasztott is, hogy ha a fiatal szakmai körökben akkortájt sokat emlegetett ún. Szövegmagyarázó Műhely egyik büszke alapító tagja így értelmez egy *magyar* verset, ennyire ellentétben nemcsak a strukturalizmussal, hanem bármiféle kontextuális, azaz szöveggörnyezetre figyelő értelmezési módszerrel, akkor mi garantálja az idegen nyelvűekről szóló nyilatkozatai érvényét? Ugyanakkor azonban Petőfit, Aranyt vagy akár Kazinczyt olvasva mégis egyre többször jutott eszembe Bojtár egyik-másik ítélete, s ha nem győztek is meg, problémafelvetésük fontos észrevételekhez nyitott ablakot. Még az *Emlények* szerintem épp ellenkezőleg (azaz önvádként) értelmezendő félsoráról is egyre inkább beláttam, hogy a konkrét jelentés visszajára fordítása ellenére, sőt talán épp azáltal, Bojtár olyasmit lát és látta, ami egyébként el szokott

sikkadni: hogy Arany itt mégiscsak élesen elhatárolja magát és kortársait Petőfitől, távolságot teremtve köztük, s ezt mind a nagy barátság, mind a szabadságharc életrajzi, történelmi és irodalomtörténeti narratívái el szokták fedni, pedig érdemes elgondolkodni rajta. Egyesek műveivel hiába értünk egyet, annyira érdektelenek, hogy semmire se megyünk velük, Bojtár könyve inkább azok közé tartozik, amelyek annyira inspirálóak, hogy még elfogadhatatlan (vagy eleinte annak hitt) tételei is előbbre visznek.

Már akkor üdítő színfoltként hatott, ma pedig még nagyobb ritkaság, hogy könyve nézőpontváltására őt nem szűken vagy sterilen szakmai (komparatistikai) indítékok készítették, hanem történetfilozófiai és kultúratisztopológiai gyökerű, politikai állásfoglalásoktól sem visszariadó megfontolások. Némelyik alap gondolatát a korabeli magyar irodalomtudományban másnál is olvashattuk, de nála álltak össze erőteljes gondolatmenetté. Amikor egy komparatista munkát azért bírált, mert az egyáltalán nem ejtett szót az európai régiók két felének legfőbb különbségéről, azaz hogy „a földközi-tengeri zsidó-keresztény civilizáció – civilizációnk – kultúrájának középpontjában a személyiség áll”, s éppen „[a] személyiség, az egyéni megváltás, illetve valaminő kollektivitás osztja ketté tehát Európát Nyugatra és Ke-

letre”, ezzel még nem mondott újat, hiszen a 70-es évek elején ezt egy-két bátrabb egyetemi szemináriumon is hallhattuk (például Németh G. Bélától, hogy Nyugaton az egyéniség jobban kifejlődhetett), de innen ő azonnal valami égetően aktuálishoz lépett tovább, közvetlenül a saját életünk politikai terét illetően: „Ami Nyugat és Kelet között van: az Közép-Európa. Köztes terület, több értelemben is. A legfontosabb ezek közül az, hogy kultúrája, főleg »magas« kultúrája többnyire nyugati típusú (kultúra alig létezhet a személyiség megtagadásával), míg politikai-gazdasági szerkezetei, általában az »élete« keleties.” Legújyszerűbb azonban a mindezekből levont végkövetkeztetés, amely egyaránt felvillantja a nyugati orientáció szükségességét, illetve szűklátókörűség esetén veszélyes sznobériáját, végül pedig kultúrája megőrzésének igazi tétjét. „Hol bokáig, hol már nyakig Kelet-Európába vagyunk ragadva, miközben vigyázó szemünket Nyugatra vetjük. A kultúra e köztes térben létfontosságú: sokszor az egyetlen biztosítéka annak, hogy megőrizzük a választott civilizációhoz tartozást, s ne váljunk személyiség nélküli tömeggé, lakosságá. (Aminnek veszélye egyre komolyabban fenyeget.)”³⁵

Ezek az 1986-ban publikált, de ma, 2018-ban is időszerű gondolatok itt

nem egy politikai kiáltvány harsány programadó modorában szólaltak meg, mint az elhíresült „halacszás” esszéjében,³⁶ hanem egy irodalomtörténeti munka kritikájában eldugva, egyszerűen, feltűnés nélkül, de annyira jellemzők Bojtár gondolkodására, hogy akár egész életművének mottójául szolgálhatnának. Sokatmondó, ahogy a „miközben vigyázó szemünket Nyugatra vetjük” néhány szóval fölleveníti Batsányi 1789-es versét (*A franciaországi változásokra*) és egyúttal új jelentéssel telíti. Ritkán látható mesterfogás, mely Bojtárnak az összehasonlító irodalomtörténet céljáról vallott felfogásával is szorosan összefügg, hogy e jelöletlen irodalmi utalásában a vers játékosan ironikus, de nagyon is fontos üzenetű átértelmezése kettős figyelmeztetést rejt a felidézett sorok közé: fontos megőrizni a nyugati civilizáció kulturális eszményvilágát, de nem tudunk addig szembenézni helyzetünk egészével, amíg a „Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek, / Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!” ösztökélését szavalva mindig és mindenben csak a Nyugatot tekintjük egyedül érvényes összehasonlítási alapnak. Igaz, mint hozzáteszi, a „sorsotok előre nézzétek” időrendjéből annyi szerinte is érvényes, hogy ott már megtörtént, ami itt még nem: „ugyanakkor, amikor Nyugaton a hétköznapi valóság hasonlíthatatlanul kulturáltabb,

mint nálunk, az irodalom, a művészet közel sincs olyan becsben, hisz nincs nemzetmentő-létfenntartó funkciója; mintha a Nyugat utána lenne valaminek, ami ránk még csak a jövőben vár.”³⁷ Ebből azonban nála nem következik, hogy az összehasonlítás kimerülhet a nyugat-európai irodalmakhoz képest észlelhető különbségek vagy akár a kelet-európai hasonlóságok regisztrálásában, s még kevésbé, hogy a helyi szempont annyira függetlenedhet a mélyebb és átfogóbb kultúratiszítási problémáktól, hogy az összehasonlítás magába zárult, semmitmondó műveletté válik, aminek annyira nincs értelme, hogy felidézheti René Etiemble „comparaison – n’est pas raison” szójátékát, s vele az „és akkor mi van?” vállrándító kérdését.³⁸

Tájkép csata után: Bojtár elmélete a 80-as évek összehasonlító irodalomtudományi vitáiban

„Az ember feljő...” megírásáig, a 80-as évek közepéig Bojtár elég elméleti és gyakorlati tapasztalatot gyűjtött ahhoz, hogy egy nagyobb téma átfogó feldolgozása kedvéért huzamosabban kimerészkedhessen az összehasonlító irodalomtörténet veszélyes, sokféleképpen aláaknázott terepére, amelyen az előző évtizedekben alkalmilag más ifjú titánok is gyanútlanul portyáztak, majd épp ebben az idő-

ben kellett levonniuk vakmerő akcióik kiábrándító tanulságát.

Érdekes példáját láthattuk ennek, amikor a 70-es évek elején Szegedy-Maszák Mihály összehasonlította Arany János 1847 és 1860 közti verseiben „a köznyelvi szintakszis három költői deformálási módjának: a kidolgozásnak (elaboration), a szórendfelcserélésnek (dislocation) és töredékességnek (fragmentation) az arányát” a korabeli angol vagy amerikai költők verseinek adataival, amelyeket egy amerikai kutató 1967-ben már összegezve mintegy tálcán kínált.³⁹ Szegedy-Maszák azt jó érzékkel rögtön felismerte, hogy eltekinthet a számok abszolút értékének eltéréseitől, és így csupán a viszonylagos arányukat hasonlította össze egymással, de azt már nem vette észre, hogy az ebből levont irodalomtörténeti és esztétikai értékítéleteinek érvényességét akkor is eleve kizárja az angol és a magyar szórend kötöttségi foka közt lappangó különbség, s hogy az importált táblázathoz igazodva gyűjtött adataiban nyomtalanul eltűnik az Arany költői és kritikusi műveire egyaránt jellemző különbségtétel a szórend felcserélésének kétféle alaptípusa között.⁴⁰ Miután ilyen ingatag összevetésekre építve Szegedy-Maszák 1972-ben magabiztos határozottsággal tört pálcát a nagy európai kortársak (fő-

ként Baudelaire) mögött úgymond elmaradt Arany költészete fölött, már a 70-es évek végére kész volt helyesbíteni az ilyen ítéletek általános előfeltevését, s 1981-ből visszatekintve már alig burkolt önkritikával emlékezik arra, hogy korai Petőfi-tanulmánya még nagyvonalúan pásztázott a világirodalom sűrűjében. Újragondolván az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálatok esélyeit, ekkor már jóval visszafogottabb, sőt az addigival ellentétes álláspontra helyezkedik. „Némi túlzással szólva, kezdő kutatóként nemzetközi jelenségként szemléltem azt irodalmat [...], ma már eldönthetetlennek vélem egy francia és egy magyar költő viszonylagos értékének megállapítását.” Itt már idegenkedik korábbi Arany-tanulmányának számos tételétől, mely még az irodalom *generatív* felfogása jegyében állt, az ugyanis már „elvileg összeegyeztethetetlen” az új *konventionalista* álláspontjával, azzal tehát, hogy minden műértelmezésnek „az anyanyelvi közösség szokásrendszerét” kell irányadónak tekintenie. „Jelenlegi ismereteim alapján nem tudom megmondani, milyen költő volt is Baudelaire, mivel az ő nyelve mint egész elvileg megközelíthetetlen számomra. Egy kultúrát teljesen csakis belülről lehet megérteni.”⁴¹ Szépen hangzó elv, az elmélet közegeiben maradván akár el is fogadhatnánk, ha bele tudnánk törődni, hogy ez már nem csupán rossz esetben és

a gyakorlatban, hanem általános elvi alapon igazolja a René Etiemble nyomán elterjedt „comparaison – n'est pas raison” gyanúját. Miután az új *caveat* a nyelvek és kultúrák közti összehasonlításnak ennyire radikális ismeretelméleti kritikájába torkolt, azaz egyaránt kétségbe vonta a más nyelvű művek kellő megértésének és érvényes értékelésének bármiféle lehetőségét, legalábbis furcsállhatjuk, hogy az elegánsan magasröptű elméleti állásfoglalás anélkül ért véget, hogy leszállt volna a belőle logikusan következő gyakorlati kérdéshez, melytől pedig egy egész diszciplína létjogosultsága függ: mi esélye marad így a komparatistikának, sőt bármely magyar és külföldi irodalmi jelenség alkalmi összehasonlításának?

„Az ember feljő...” írásakor Bojtárt ez a fenyegető kérdés mindennapi munkájában árnyékként kísért, sőt szellemként kísértette. Mint a kelet- és közép-európai irodalmak összehasonlítója, ráadásul egyre szenvedélyesebben érdeklődve a baltisztika iránt, számos nyelvvel dolgozott. Akkor sem engedhette volna meg magának, hogy megpróbáljon bezárkózni a magyar irodalom elszigetelt vizsgálatába, ha ez akár csak elvileg lehetséges lett volna; ráadásul ő az elméleteket alkalmazhatóságukkal együtt szerette átgondolni. Kiindulópontként maga is mély szakadékot látott az anyanyelvi, illetve minden

más szöveg értése között, de számára az utóbbi nem „mint egész” és nem „elvileg” volt megközelíthetetlen, s nem csakis a hagyományba születés és benne élés szavatolhatta volna hiteles megértését. Ő a kérdést rendre konkrét művek, irodalmi jelenségek és a róluk szóló konkrét állítások viszonylatában mérlegelte, s a nemzetközi összehasonlítás értékítéleteiben azért kételkedett, mert megalapozásukhoz a nyelvtanulással szerzhető hozzáértést nem tartotta elégségesnek. Álláspontja háttérében egyrészt az húzódhatott meg, hogy elfogadta az akkoriban még általános nézetet, miszerint mindenkinek csak egy anyanyelve lehet s azzal egyenértékűen egyetlen másikat sem tudhat, másrészt hogy ő maga a nyelvi többségét viszonylag késői gyerekvagy ifjúkorában, az akkoriban szokásos módszerekkel, főként olvasvaírva tanulta, szótár mellett ülve, ami kevésbé fejleszti a beszédkészséget, sőt megtörtént, hogy előbb tartott előadást külföldön egy nyelv irodalmáról, mint hogy élő beszédként egyetlen szavát hallhatta volna.⁴² Amikor a régió egy másik kutatója, Fried István, bevallotta azért tanult meg számos nyelvet, hogy majd szerzőiket eredetiben olvasva értse „az árnyalatokat, a felhangokat, az összefüggéseket is”, Bojtár habozás nélkül azt válaszolja, irigyelné őt, ha hinne abban, „hogyan akár egy idegen nyelven is meg lehet úgy tanulni,

hogyan az ember »az árnyalatokat stb.« is értse”.⁴³ Mindez olyan erős meggyőződésévé szilárdult, hogy húsz év múlva, a „*Hazát és népet álmodánk...*” bevezetésében még kétségtelenebb igazságként fejt ki újra, jellemző módon a sokaknak odacserdítő tétel önkritikai visszacsapását is nagyvonalúan vállalva: „Túl azon a sokszor kivédhetetlenül jogos vádon, hogy azért foglalkozik valaki összehasonlítással, mert egyetlen irodalmat sem ismer alaposan, az összehasonlító irodalomtörténészt fenyegető legnagyobb veszély az, hogy csak az anyanyelvén írt művekről formálhat felelős, érvényes értékítéletet, míg a más nyelveken írott könyvek esetében kénytelen csupán – igaz, a maga szűrőjén átengedett – valamiféle nemzetközi konszenzusra támaszkodni.”⁴⁴ Ebből itt még azt a következtetést is hajlandó levonni, hogy tehát így, kellő nyelvismeret híján, éppen az összehasonlító *irodalom* történetét nem lehet megírni, hanem legföljebb az eszmékét, vagy a már szinte parttalanul általánosan felfogott kultúráét.⁴⁵

Akármit gondolunk azonban mindezekről immár a többnyelvű családokban felnőtt gyerekek képességeit és a mai hatékonyabb nyelvtanítási módszereket ismerve, vagy akár a kiskorukban huzamos időre másnyelvű családhoz küldött ven-

dég-, illetve cseregyerek (mint egykor Toldy Ferenc) megszerzett nyelvtudására emlékezve, Bojtárnak annyiban igaza lehetett, hogy a komparatiztika akkori magyar gyakorlatának egyes fonásai az anyanyelvi és nem anyanyelvi megközelítés tudatosítatlan különbségéből származtak. Amikor például szemet szűrt neki Fried István könyvének ítéleteiben, hogy „az értékbeli összehasonlítgatás mindig a magyar írók-költők javára üt ki: Csokonai »esztétikai értékével« kiemelkedik a felvilágosult klasszicizmus költői közül; a *Zalán futása* »művészileg sokkal jobban sikerült«, mint a szlovák Ján Holly eposzai stb.”, ezt joggal eredeztette a magyar olvasó érzékelésmódjából, mely szerinte az ilyen kérdésekben „persze” így ítél, míg a szlováké épp ellenkezőleg.⁴⁶

Amilyen könnyed természetességgel ezt Bojtár kifejti, abból (is) rögtön érezzük, hogy az egyetemen cseh-orsz szakos lévén nem járt magyar szakra, így őt később sem gátolták vagy akár csak feszélyezték a magyar irodalom egyetemi tanításában és irodalomtörténeti szakirodalmában észrevétlenül ható gondolati kényszerpályák, melyek hallgatólagosan kizártak bizonyos témafelvetéseket. Szerinte minden összehasonlító értékelés hazahúz, ezért az ítélet hitele eleve kétséges, mégpedig az egyén nyelvtanulásával szorosán összefüggő ismeretelméleti

okból, s ez a komparatiztika esélyeire nézvést nem sok jót ígér. „Az anyanyelvemen született irodalom kivételes-kiváltságos helyzetben van, hiszen azon keresztül tanultam meg érzékelni a világot. Értékképleteimben annyira elfogult vagyok a javára, hogy másokkal összemérni nincs, nem lehet illetékességem.”⁴⁷ Sokatmondó érintkezési pont: Szegedy-Maszák, aki szintén nem magyar szakosként végezte az egyetemet, de utólag módszeresen elsajátította a magyar irodalomtörténeti szakirodalmat és a 70-es évek elején Németh G. Béla (mondhatni posztgraduális) szemináriumának állandó tagjaként továbbképzést szerzett, 1978-ban úgy látta, hogy „magyar anyanyelvű olvasó számára Virág Benedek szövegeinek többet kell jelentenie, mint Hölderlin remekműveinek,”⁴⁸ s a *többet kell jelentenie* arra célzott, hogy *óhatatlanul többet fog jelenteni*; 1988-ban Bojtár is azt mondja, hogy a magyar anyanyelvű olvasó szemében a 18–19. század magyar költői *szükségképpen* jelentésgazdagabbnak és értékesebbnek fognak *látszani*. Meglepő módon itt sem Bojtár, sem a mindig óvatos Szegedy-Maszák nem tért ki arra, hogy egy régi vagy akár viszonylag újabb irodalmi szöveg esetében az anyanyelvi olvasó is nagyon különböző mértékben, s nem okvetlenül elegendően van el látva nyelvtörténeti vagy akár csak nyelvi hozzáértéssel. Pedig semmi

garancia nincs arra, hogy az ilyen olvasó nem érti félre Virág Benedek, Kazinczy vagy akár Arany János versének nyelvét, sőt ez irodalomtörténészekkel is nemegyszer előfordul.

Jellemző különbség azonban, hogy Bojtár számításba vette, majd azonnal megpróbálta leküzdeni az új elméleti megfontolások bénító következményeit a komparatistika jövőjére nézvést. Szerinte ugyanis minden ilyenféle elvi ellentmondás esetében meg kell találni az összegyeztetés módját, hiszen nyilván erre is érvényes, amit egy másik hasonló problémára (az egyedi jelenség és az általánosító történetírás ellentétére) utalva kifejt: az „elmélet végletessége [...] nem gátolhatja, nem is gátolja a gyakorlati irodalomtörténeti-összehasonlító munkát”.⁴⁹ Nem meglepő tehát, hogy „*Az ember feljő...*” lapjain az összehasonlító értékelésre magát mint anyanyelvi olvasót elfogultnak és illetéktelennek tartó irodalomtörténész azért mégiscsak a kortárs kelet- és közép-európai művekhez képest értékeli Berzsenyi, Csokonai stb. műveit, legföljebb szigorúbban, nem őket hozva ki győztesnek, sőt a régió fejlődéstörténeti fázisának koncepciójában találva (konstruálva) alapot közös poétikai erősségeikhez és gyengéikhez. Mivel még nem jött létre az irodalmi nyelv, fejtegeti, itt a felvilágosodás mindenütt csak

„előirodalmat” teremthetett, kultúrtörténeti szempontból értékes, de ma már esztétikai élményt nem nyújtó műveket, amelyek nemzeti ünnepnapok szertartásaiban vagy nyelvi fordulatokban élnek tovább, de egyébként már csak a történész olvassa őket. „Még e kor legjobbjai: a nyelv hiánya miatt csak zseniálisan dadogni tudó Berzsenyi, az ugyanilyen tehetségű Gavriła Gyerzsavein vagy a lengyel Ignacy Krasicki, a nagyszerű megfigyelő szerb prózaíró Dositej Obradović, a következő nemzedékből a két hasonló sorsú östehetség, a litván Antanas Strazdas és a mi Csokonaink – még ők is csupa nagyszerű torzót hoztak létre, egy-egy tökéletesre sikerült verset, de életművet egyikük sem.”⁵⁰ Kétségtelen, hogy értékelésként ez nem vádolható anyanyelvi elfogultsággal, hiszen Berzsenyi és Csokonai nem kerülnek orosz, lengyel szerb és litván kortársaik fölé, azonban így sem hárítható el az itt kimaradt, de megkerülhetetlen kérdés, hogy az összehasonlító jellemzésként (mégoly elnagyoltan vagy zsurnaliszta frázissal) leírtakat vajon *honnan tudhatjuk*, ha a felsoroltak közül csak a magyarok műveit érthetjük meg igazán, a többiekét nem, s ha ráadásul, mint Bojtár siet hozzátenni, fordításban sem kaphatunk róluk fogalmat? „Ők az igazi »lefordíthatatlan« írók: mi, magyarok például meg vagyunk győződve arról, hogy Csokonai »vi-

lágnagy« költő (s ugyanígy minden fentebb felsoroltról saját honfitársai), de bizonyítani ezt nem tudjuk, hisz ki tudná visszaadni irodalmi nyelvünk gyermekkorának érdes báját, ki tudná lefordítani az első névadás erejét, régies zamatát.”⁵¹ Akaratlanul tovább mélyíti az önellentmondást, hogy a szónoki kérdéssel nyomatékositott lefordíthatatlanságot itt végül Jan Kollár egy disztichonjának tanulsága hivatott szemléltetni, mégpedig fordításban: „»Verseink: a pusztába kiáltó próféta hangja, / Játszunk egy zongorán, melynek tán húrjai sincsenek még.« (Slávy dcera – A dicsőség lánya)”⁵² Gondolatilag tehát csak részben, ügyel-bajjal és némi következetlenség árán tudja Bojtár érvelése kihúzni az összehasonlító irodalomtudomány kátyúba jutott szekerét, de ez még mindig több, mint amit nálunk akkoriban e válságos terepen mások tettek vagy akár csak megpróbáltak.

Jellemző vonalvezetés: a tudósi kézjegy színe és visszája

Nem merném megjósolni, hogyan fog ítélni a jövő magyar tudománytörténése a 20. század második felének hazai összehasonlító irodalomtudományáról, s benne Bojtár Endre jelentőségéről. Élete végén ő maga főleg arra volt büszke, hogy utolsó nagyobb alkotói korszakának

erőfeszítésével meghonosította a baltisztikát, egy hatalmas kézikönyvet és egy nagyszabású szótárt adva azok kezébe, akik a jövőben nálunk ezen a szakterületen próbálnak szerencsét. Emlékszem, közben évekig hányszor mesélte, hogy meg-megroppanó szervezete mennyire lázadott a hosszú munkanapok fizikai megpróbáltatása ellen, hiszen mindkét feladat egész munkaközösséget követelt volna. Ezzel azonban baltisztikai alapműveinek inkább emberi, mintsem tudományos értékét tudom megállapítani; szakértelem híján csak remélhetem, hogy maradandóak, illetve hogy olyanok, mint a jó tudományos művek, azaz egymás után két paradoxonnal jellemezhetők: előbb maguk adnak inspirációt a meghaladtatásukhoz, majd annak bekövetkezése után is érdemes kézbe venni őket. Számomra jobban megítélhető, s éppen e paradoxonok miatt értékes Bojtár picinyke könyve, amely helyenkénti esendőségei ellenére már a 80-as évek közepén sok fontosat, érvényeset, vagy legalább is továbbgondolásra érdemeset tudott mondani a közép- és kelet-európai irodalmak kontextusában felmutatott magyar irodalomról.

Bojtár ezen is fölfedezhető tudósi kézjegyének méltányolnunk kell erős vonalvezetését, vagy mint ré-

gebben hívták, ductusát, mely a programszerűbben kihívó írásaihoz hasonlóan itt, szűkebben szakmai feladata közben sem kerüli meg a kellemetlen tudományos vagy akár politikai igazságokat, s bár lendülete olykor szövegrészeket mellőzésére, ezáltal néhány műértelmezés elnagyolására csábítja, egészében bátor és lényegretörő. Előfordul, hogy indulata túlságosan megnyomja a tollat, s az írás átüt a papír másik oldalára, de ezekről rendre kiderül, hogy csakugyan fontos helyek. Ahogy a ductus eredeti jelentése valaha, évezredekkel ezelőtt a hadvezetéssel is összefüggött, az övé olyan határozott, mint azoké, akik nem riadnak vissza semmiféle harctól; aligha véletlen, sőt jellemző rá, hogy írásmódja eltökéltségéről eszünkbe juthat „a folytonos veszélyben, bajban élő / vad

férfiak fegyvert s hatalmat érő / nyugalma”, azzal a szerencsés különbséggel, hogy neki már csak vérontás nélküli polémiára kellett készen állnia. Ereje főként erélyében rejlik, magabiztosságában, noha alighanem még erősebb lehetett volna, ha tud vagy mer gyengébb is lenni, azaz több kétkedést enged meg magának olvasás és írás közben. Nemhiába vallotta pár évvel korábban, hogy a jó tudományos műből nemcsak azt lehet kiolvasni, amit szerzője az irodalomról gondol, hanem azt is, amit az életről:⁵³ itteni kézjegyenek rezzentlensége mindenütt látni engedi nyíltan vállalt értékrendjét, végleges rajzolatának öntörvényűségéből egy rilkei pillanatra kivillan távozó egyéniségének igazi színe, mely eltűnik, mégis megmarad a tudománytörténet vele módosuló összképében.

JEGYZETEK

1. Bojtár Endre: Egy fel nem kért opponens utólagos véleménye. Fried István: Kelet- és Közép-Európa között. *Kortárs*, XXXII. évf., 1988/3. (A továbbiakban: Bojtár 1988.) 154–155.
2. Vö. Bojtár Endre: „Hazát és népet álmódánk...”. *Felvilágosodás és romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban*. [Budapest], Typotex, 2008. (A továbbiakban: Bojtár 2008.) 16.
3. Változatok a szabadságra: Gartner Éva beszélget Bojtár Endrével. (A továbbiakban: Gartner 2000.) In Berkes
- Tamás – Barabás András – Horváth Iván (szerk.): 60. *Szerkesztik: Bojtár Endre születésnapja alkalmából*. Budapest, 2000. (A továbbiakban: Berkes–Barabás–Horváth 2000.) 32.
4. Bojtár Endre: „Az ember fejlőd...”. *A felvilágosodás és a romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban*. Budapest, Magvető, 1986. (A továbbiakban: Bojtár 1986.) 5.
5. Fried István: Irodalmi öntudatra ébredés Európa keletén. Bojtár Endre: „Az ember fejlőd”. *A felvilágosodás és*

- a romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban. *Nagyvilág*, XXXII. évf., 1987. II. szám. 1736.
6. Bojtár 1986. 200.
 7. William Wordsworth: Preface to Lyrical Ballads. In W. J. B. Owen (szerk.): *Wordsworth's Literary Criticism*. London–Boston, Routledge & Kegan Paul, 1974. 72.
 8. Bojtár 2008. 7.
 9. Bojtár Endre: Az irodalmi mű értéke és értékelése. In Szerdahelyi István (szerk.): *A strukturális-vita. Dokumentumgyűjtemény*. I–II. Budapest, Akadémiai, 1977. I, 151, 153. Lásd még a tanulmány egészét: I. 151–192.
 10. Dávidházi Péter: „Isten másodsülöttje”. *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Budapest, Gondolat, 1989. 19–27; Uő: *The Romantic Cult of Shakespeare. Literary Reception in Anthropological Perspective*. London, Macmillan; New York, St. Martin's Press, 1998. 23–33.
 11. Bojtár 1986. 5.
 12. Vö. Bojtár Endre: *A szláv strukturális irodalomtudományban*. Budapest, Akadémiai, 1978. 7, 22–23, 48; Uő: *Egy kelet-európai irodalomelméletben*. Budapest, Szépirodalmi, 1983. 34, 42–43, 60–61; Dávidházi Péter: René Wellek and the Originality of American Criticism, *The New Hungarian Quarterly*, Vol. XXI, No. 80, Winter 1980. 120–126; René Wellek Talks to Peter Dávidházi. *The New Hungarian Quarterly*, Vol. XXVIII, No. 108, Winter 1987. 142–146.
 13. Vö. Kálmán C. György: Adóbevallás. In Berkes–Barabás–Horváth 2000. 54.
 14. Bojtár Endre: A kelet-európai pontossága. *Új Symposion*, 1971. 4. szám. 187.; és in Uő: *Egy kelet-európai irodalomelméletben*. Budapest, Szépirodalmi, 1983. (A továbbiakban: Bojtár 1983.) 215–218.
 15. Vö. Veres András: Bojtár Endre (1940–2018). *ItK*, 2018. I. szám. 118.
 16. Bojtár 1986, 5, 12; Bojtár 1988. 149; Bojtár 2008. 16.
 17. John Milton: Areopagitica. A Speech of Mr. John Milton for the Liberty of Unlicensed Printing to the Parliament of England. In John Rumrich, Stephen M. Fallon (szerk.): *The Complete Poetry and Essential Prose of John Milton*. New York, Random House. 2007, 930.
 18. John Milton: Areopagitica. Beszéd Anglia Parlamentjéhez az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért. Ford. Könczöl Miklós. *In medias res*, VII. évf., 2018. I. szám. 4. (A kiváló fordításban egyetlen szónyi változtatásra volna szükség: a „progeny” itt „terméke” helyett inkább *ivadéka* vagy *sülötte* a léleknek; az élővilágból vett utódlási metaforák mintha azt sugallnák, hogy a szerző intellektusa nemzette a művet, de a lelke hozta világra.)
 19. Gartner 2000. In Berkes–Barabás–Horváth 2000. 3–33.
 20. Fried István: *Kelet- és Közép-Európa között. Irodalmi párhuzamok és szembesítések a kelet-közép-európai irodalmak köréből*. Budapest, Gondolat. 1986.
 21. Bojtár 1988. 149.
 22. Uo. 150.
 23. Bojtár 1983. 5.
 24. Bojtár 1988. 155.

25. Bojtár 1986. 5.
 26. Vö. Bojtár 2008. 7.
 27. Bojtár 1983. Fülszöveg.
 28. Bojtár 1986. 56–57.
 29. Bojtár 1986. 57.
 30. Dávidházi Péter: Egy testrészt hűlt helye, avagy erotika és elfojtás az irodalomtörténetben. *Élet és Irodalom*, XLVIII. évf., 12. szám, 2004. március 19. 19., 24. Vö. Margócsy István: A szerelem országa. Petőfi Sándor szerelmi költészetéről. In Uő: „...A férfikor nyarában...”. *Tanulmányok a XIX. és XX. századi magyar irodalomról*. Pözsony, Kalligram, 2013. 255–284.
 31. Bojtár 2008. 94–97.
 32. Bojtár 1986. 49.
 33. Kazinczy Ferenc: *Költemények. I. kötet. Szövegek*. S. a. r. Debreczeni Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018. 938.
 34. Bojtár 2008, 85.
 35. Bojtár 1988. 154–155.
 36. Bojtár Endre: A kelet-européer pontossága. In Bojtár 1983. 215–218.
 37. Bojtár 1988. 154–155.
 38. Uo. 155–156.
 39. Szegedy-Maszák Mihály: Az átlényegített dal. In Németh G. Béla (szerk.): *Az el nem ért bizonyosság. Elemzések Arany lírájának első szakaszából*. Budapest, Akadémiai, 1972. 336–337, vö. 293–358.
 40. Vö. Dávidházi Péter: „Ez már nagyon merész inversio”. Arany János poétai osztálya és az emberség iskolája. In Dávidházi Péter – Kelevéz Ágnes (szerk.): *A tudós elhagyott terepén. Tanulmányok Poszler György emlékére*. Budapest, reciti, 2017. 135–147.
 41. Szegedy-Maszák Mihály: Arany életművének változó megítéléséről. *ItK*, LXXXV. évf. 1981. 5–6. szám. (A továbbiakban: Szegedy-Maszák 1981.) 577.
 42. Gartner 2000. In Berkes–Barabás–Horváth 2000.
 43. Bojtár 1988. 153.
 44. Bojtár 2008. 9.
 45. Bojtár 2008. 9.
 46. Bojtár 1988. 153.
 47. Uo. 153.
 48. Szegedy-Maszák 1981. 577.
 49. Bojtár 1988. 151–152.
 50. Bojtár 1986. 76–77.
 51. Bojtár 1986. 77–78.
 52. Uo. 78.
 53. Bojtár 1983. Fülszöveg.

2000

2000-HETEK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN!

Duplázza meg 2000-eit vagy kapjon megvásárolt könyve mellé egy remek lapot! Október 24-étől, ha vesz egy 30 éves 2000 folyóiratot vagy egy bármilyen könyvet, kap egy 29 éves számot ajándékba!

© Vachter János, Pompeii

© Vachter János, Pompeii

© Vachter János, Pompeii

© Vachter János, Siracusa

Gödörbe... (Do piachu)

PROLÓGUS

Petróleumlámpa világítja be a dohányfüstben úszó helyiséget. Tágas szoba, félig-meddig szalon, félig-meddig ebédlő; az asztal mellett karosszékek és fotelek, az ablaknál zongora, egy üveges könyvszekrény. A falon a Czesztochowai Szűz Mária képe, s mellette több kisebb kép, Jerzy Kossak modorában. Az ott ülő férfiak cigarettáznak, kvaterkáznak. Bár mindnyájan civilben vannak, némelyik közülük bricseszt és csizmát visel, s ez afféle „félkatonai” jelleget kölcsönöz nekik.

A férfiakon kívül van itt egy húszéves leány is. Arccal a többiek felé fordulva, kezét a térdei közé rejtve a nyitott zongoránál ül, s figyelmesen hallgatja a társalgást. Feszült, ugyanakkor mintha belül csupa mosolygás lenne. Sugárzó, tiszta, bájos teremtés.

1. ÚR (szemüveges, ősz hajú férfi, arca egy aszkétáé; érzelemmentes, hűvös modorban, tagoltan beszél) Túlzásba visszük az egyenlősít a partizánjainknál, uraim. Ami végül majd oda vezet, hogy minden agyon lesz politizálva, márpedig a katona dolga az, hogy verekedjen. Erre mondhatja, parancsnok úr...

PARANCSNOK Hagyjuk a címeket, rangokat, ha kérhetem...

1. ÚR ...mondhatja, professzor úr, hogy ez partizánháború. Csakhogy ezek az osztagok alkotják majd jövődő hadseregünk törzsét, elit állományát. A mi „vezetőségünk” mintha lélektani hibát követne el. Itt van mindjárt a „baj-

Szerkesztőnk, Bojtár Endre utoljára ezt a fordítását adta lapunknak.

társ” megszólítás bevezetése. Ami állítólag a tömegek, a demokrácia érdekében történt; ez úgymond apróság, holott valójában komoly dolog. Én személy szerint az „úr” megszólítás visszaállítása mellett lennék, ez lélektanilag is indokolt. Az a beosztott, aki „úrnak” szólítja felettesét, automatikusan elismeri a hatalmát és az „úrsághoz”, az uralkodáshoz való jogát. Azt hiszem, sőt biztosan állítom, hogy a mi népünknek a vérében van az urak iránti tisztelet, a mi népünk szeret engedelmeskedni urainak.

PARANCSNOK *(valami szöveget próbál kabáthajtókájáról lepöckölni, mosolyog, mintha azt mondaná: „badarság”)*

1. ÚR *(feltartja mind a két kezét, mintha megadná magát)* Ments Isten, hogy mi a propagandába, a nagypolitikába avatkozunk, a politika tegye csak a dolgát, amint neki tetszik... Az, hogy a londoni Nemzeti Egység Tanácsának a földreformról szóló rendeletét itthon is szétkürtölik vagy sem, az nekem, kérlek alássan, édes mindegy, az angol lapok amúgy is közölték a határozat teljes szövegét; nyilván mindegyikünk tökéletesen megérti, hogy ennek így kell lennie...

(Most felpattan a helyéről egy huszonéves jóképű fiatalember. Piroszóság arc, bajuszka, villogó tekintet.)

HUSZÁR Hát nem! *(végighordozza tekintetét a társaságon, hosszabban elidőz a Lány arcán, majd a Parancsnokhoz fordul)* Ismétlem: amikor mi „nemet” mondunk, az nem a könnyű győzelem ábrándképein alapul, nem is valami politikai doktrinerségen vagy a nagyhatalmak támogatásán. Ne feledjük: Anglia és Amerika két olyan ország, amely „reálpolitikát” folytat: mindkettő a biznissz-politika, a szatócs-politika elveit testesíti meg. Nem kell túl mélyre ásni ahhoz, hogy újra és újra leszögezzük, miben áll a mi nagyságunk, és milyen eszközök állnak a rendelkezésünkre ahhoz, hogy ezt a nagyságot elhintsük az egész világon. Az egyetlen olyan nemzet vagyunk egész Európában, uraim, amelyik hitének és akarásának jóvoltából továbbra is kérlelhetetlen harcot folytat a németiség ellen. Ebben az összehasonlításban túlteszünk a politikai képzelőerőtől megfosztott Olaszországon,

mert Olaszország avval, hogy Németország oldalán lépett hadba, kompromittálta magát, és eljátszotta a jövőjét. Lefőzzük Franciaországot, amely már akkor letette a fegyvert, amikor a háború még ki sem tört. Vagy talán valamelyik kisebb ország tanúsított a miénkhez hasonló kitartó állhatatosságot? Csehország, Románia, Bulgária vagy Magyarország – nem, ezek a kisebbek, vagy akár a nagyobbak is a zsidó erkölcsöt vallják, ami arra készíteti őket, hogy mindig az erősebbnek adjanak igazat. Ez az erkölcsi fölény nemcsak, hogy felhatalmaz, uraim, de egyenesen kényszerítő erővel írja elő, hogy vezető szerepet vállaljunk az Új Európában.

(A szobába belép az idősebb ASSZONY. Egy tálcán tortát hoz. Mindenkire mosolyog. A tortát leteszi az asztal közepére...)

ASSZONY
HUSZÁR

Bocsánat *(a Huszárhoz fordulva)*, ne zavartassák magukat. *(lehajítja a fejét, szavait mintegy a tortához intézi...)* A Lengyel Állam képes tartós fennmaradást biztosítani a Lengyel Nemzetnek, és képes megvédeni a világot az új, még bizonytatóbb háborús kataklizmától, Európának mindazon életterein, ahol lengyelek élnek. A Lengyel Államnak sérthetetlen határokkal kell rendelkeznie, ezeket keleten a rigai egyezmény, nyugaton pedig az Odera és a Neisse jelöli ki... Köszönöm, uraim, ezzel be is fejeztem! *(A HUSZÁR összecsapja a bokáját, és leül.)*

ASSZONY

A torta, uraim, úgyszólván a biztonsági szelep. Ha bármi történne, Hannácska születésnapját ünnepeljük... *(Az ASSZONY magához öleli lányát, az elmosolyodik és kezet csókol anyjának.)*

HANKA
PARANCSNOK

Az idén ez már a harmadik születésnapom! A mi fiatal bajtársunk tézisei túlságosan „absztraktak”, túlságosan elvontak, ha szabad magam így kifejezni. Nekünk azonban itt egy nagyon is valóságos, nagyon is konkrét, reális helyzettel kell szembenéznünk. Itt, ebben a körzetben...

2. ÚR

A parancsnok úrnak... illetve pardon... a professzor úrnak teljesen igaza van, nekünk nem Alaszkán vagy a hottentották földjén, hanem itt, ebben a körzetben, ebben a faluban adott egy konkrét helyzet... és épp ezért

ugyancsak reálisan szeretném felhívni a figyelmét egy bizonyos tényre... A „Toborzó” utolsó számában megjelent egy cikk... valami kiáltvány-féle. A mieink zöme fel van háborodva... a birtokos nemesség az önök minden kérését teljesíti! És akkor ez a demagógia, ez a sunyi felhívás a lázadásra... s mindez abban a lapban, kérlek alássan, amelyet mi, birtokos nemesek úgyszólván a magunkénak érzünk, valami kis csirkefogó mindenféle zagyvaságot összefirkál az úgymond, „évszázados” bűnök helyrehoztaláról, meg efféléket. Rendelet a földreformról, rendben van, majd meglátjuk... de, hogy még a mi újságjaink is!
(felháborodva a fejét csóválja)

PARANCSNOK Kérném szépen, amit az urak mondanak, az számomra lehet rokonszenves vagy ellenszenves, de az az én személyes egyéni rokonszenvem vagy ellenszenvem lesz... E pillanatban azonban kizárólag a nemzeti honvédelmi erők országos parancsnokságának a beosztottja vagyok, amelynek parancsait tisztességgel végre is hajtom. Nem titok, hogy itt, lengyel földön politikai gyilkosságok is előfordulnak, amiket a nemzeti fegyveres erők követnek el. Előfordultak olyan esetek is, hogy a Honi Hadseregben halálra éhezettek embereket. Őszintén be kell vallani, hogy a nemzeti fegyveres erők soraiban is oly mértékben elharapódzott a bűnözés...

HUSZÁR *(felpattan)* A Nemzeti Fegyveres Erők katonája vagyok, voltam és leszek, és semmi okom ezt tagadni. Jól emlékszünk a hazai Fegyveres Erők fővezérének a parancsára *(zsebéből egy papírlapot kap elő, olvassa)*: „Nemzeti Fegyveres Erők katonái! Üdvözlöm Önöket a Honi Hadsereg soraiban! Szilárd meggyőződésemmel, hogy a Nemzeti Fegyveres Erők csapatai mind katonai, mind polgári vonalon értékes hozzájárulást jelentenek Hazánk egyesített erőfeszítéseikhez. Teljes felhatalmazásom van arra kérni a Honi Hadsereg minden derekasan szolgáló katonáját, hogy hozza magával sorainkba lelkesedését és a nagy Ügybe vetett hitét...”

PARANCSNOK *(közbeváág)* Hadnagy, lesz szíves nem megfélemlíteni arról, hogy ön most a Honi Hadsereg katonája!

- HUSZÁR A Nemzeti Fegyveres Erők vezetője, Žegota egy általános napiparancsban leszögezte, hogy a Nemzeti Fegyveres Erők azért fognak harcolni, hogy az összes keleti terület visszacsatoltassék Lengyelországhoz... a rigai egyezmény által kijelölt keleti határaink nem képezhetik vita tárgyát!
- PARANCSNOK *(szenttelenül)* Felhívnám figyelmét, hogy az Országos Fegyveres Erőknek csak egy parancsnoka van, akit nem Žegotának hívnak...
- ELSŐ ÚR Uraim – uraim!
- HUSZÁR Uraim! Én...
- PARANCSNOK Hadnagy!
- ASSZONY Psszt! *(ajkára teszi az ujját), mintha... (elhúzza a függönnyt, és kinéz az ablakon), mintha Resop bricskáját hallanám... (hirtelen mindenki elnémul, és feszülten figyel az ASSZONY arcát)* Gyorsan, gyorsan... Önök uraim, a hálószobába... *(a Parancsnokot és a Huszárt gyengéden az ajtó felé tuszkolja),* és üljenek ott csendben, amíg nem szólok.
- HUSZÁR *(„rettenthetetlen” tekintetet vet Hannácska kisasszonyra)* Én...
- ASSZONY Jó, jó. *(az ablakhoz szalad)* Ó Istenem! Egy perc és itt lesz... egy pissenést se halljak ám!
(Mindkét Úr engedelmesen, és nem tudni miért, lábujjhegyen követi. Az Asszony elfordítja a kulcsot, s a zsebébe csúsztatja. A lányához szalad.)
- ASSZONY Játssz valami szépet... dudorászhatasz is... mi pedig *(a többi vendéghez fordul)* hozzálátunk a születésnap tortához.
- HANKA *(a „Für Elise-t” kezdi játszani)*
- ASSZONY Lássanak hozzá. Félix, nézzél szét, nem maradt-e valami gyanús nyom... *(kimegy)*
(Hanka játszik, az urak esznek. Egy perc múlva visszatér az Asszony.)
- ASSZONY Hál’ Istennek, továbbment. *(kis szünet után társasági modorban)* Hogy ízlik a torta az uraknak?
1. ÚR *(megigazítja a szemüvegét)* Igazi delikátesz, kié ez az arany kéz?
- ASSZONY *(nevetve kinyújtja a kezét)* Íme, az arany kéz.
1. ÚR *(a szalvétával gondosan megtörli a száját, aztán odalép az asszonyhoz, s mindkét kezére cuppanós csókot nyom)* Isteni,

- isteni... ha szabad... vennék még egy szeletet... Miből varázsoltta ezt elő?
- ASSZONY *(nevet)* Tulajdonképpen a semmiből! Ó! Ki kell engednem a foglyainkat... különben még képesek halálra politizálni egymást.
- HANKA *(abbahagyja a zongorázást)* Ez egy komoly vita, anyu!
- ASSZONY *(megpusztilja a lánya fejét)* Akkor itt a kulcs, s engedd ki te őket... Lehet, hogy már egyetértésre jutottak... Ez a mi Huszárunk valóságos kakas, az eszményeiért még a Főparancsnoknak is nekimegy.
- ÚR És milyen jó, hogy ilyen a mi ifjúságunk!
- HANKA *(az ajtóhoz megy, és lassan elfordítja a kulcsot a zárban, kitérja az ajtót, és bekukkant a hálószobába, komikus komolysággal beszél)* Uraim, önök szabadok. *(az ajtóban megjelenik először a néma PARANCSNOK, majd mögötte a felháborodottan gesztikuláló HUSZÁR, HANKA pukedlizik előtte, majd visszaül a helyére a zongorához, de már nem játszik)*
- ASSZONY Mi itt tömjük magunkba a jobbnál jobb falatokat, miközben az urak bizonyára éhen halnak... az arcukon látni. *(a 2. ÚR-hoz fordul)* Félix, kínáld a vendégeinket!
1. Úr *(egy kancsóból „kisüstit” tölt stampedlikbe)* Most pedig, uraim, az „ünnepelt” egészségére! Tessék, parancsoljanak! *(Az asszony kistányéron tortát kínál a PARANCSNOK-nak és a HUSZÁR-nak.)*
- PARANCSNOK *(a villával vág a tortából, szájába vesz egy falatot, olyan képet vág, mintha elolvadna a szájában, s a HUSZÁR-ra néz)* Frázisok, frázisok...
- HUSZÁR *(épp egy falat tortát akart a szájába tenni, de most a kis villával együtt visszateszi a tortát a tányérra)* Bocsánat, de számomra ezek nem frázisok... a Nemzeti Fegyveres Erők a Honi Hadsereg részét képezik, de ez nem jelenti azt, hogy többé már nem létezik az Ideiglenes Politikai Tanács. Nekünk lengyeleknek az a pillanat jelenti majd az áttörést, amikor a lengyel nemzeti lét két ellensége közül a második, a kommunizmus is felüti a fejét.
- PARANCSNOK Kóstolja meg a tortát, kitűnő.
- HUSZÁR *(felpattan, és vigyázállásba vágja magát)* Mind a Fővezér, mind pedig a Honi Hadsereg vezérkara ugyanezeket az

értékeket hangsúlyozta, s ezért bíztak meg bennünket az-
al a feladattal, hogy nyugat felé nyomuljunk. S ugyanezt
mondja a Nemzeti Politikai Tanács is a Lengyel Nemzet-
hez intézett felhívásában. Aki másként gondolkodik, az
hazaáruló. Mindazok hazaárulók...

- PARANCSNOK Nyugalom, nyugalom... Ön jól tudja, hogyan végződött
Lesiński ezredes históriája... mindazonáltal én a maga
helyében ennék a tortából... igazán kitűnő.
- HUSZÁR Igenis, mint a Honi Hadsereg katonája, alázatosan jelen-
tem, parancs... *(mindenki felé meghajlik, leül és kézbe veszi a
kistányért a tortával)*
- HANKA *(hirtelen felpattan a zongora mellől, s kinyújtott kézzel a
HUSZÁR-hoz szalad)* Jöjjön, sétáljunk egy kicsit! Mutatok
magának a kertben valami olyat, amit még nem látott.
- HUSZÁR Hát, ha maga mutatja...
- ASSZONY *(int)* Hess, hess, fiatalok!
(A fiatalok kimennek.)
- ASSZONY Milyen heves fiatalember, valódi kis kakas... *(rövid szü-
net után a PARANCSNOK-hoz)* Nekünk pedig, kedves
professzor úr, tényleg fő a fejünk a katonaság miatt...
naponta más-más hadsereg látogat meg bennünket... a
legrosszabb, amikor a Néphadsereg katonái jönnek, mert
az ember nem tudja, hogy értsen szót velük... elzabrálják
a tartalékokat, a lisztet, a disznókat... ha ők a nép had-
serege, akkor a parasztoktól kéne rabolniuk, nem pedig
az udvarházakból, amiket a háború után meg akarnak
semmisíteni!
- PARANCSNOK És melyik volt az az osztag? Legalább adtak nyugtát? ame-
lyik nyugtát adott? Megállapodásunk van velük, ami az
ellátást illeti... a mi körzetünkben még gyengusok.
- ASSZONY Egyébként, parancsnok úr, a mi katonáink is túl sok húst
esznek... és az egészségtelen. Én répát, céklát, spenótot
adnék nekik... mi magunk is mostanság legfeljebb heten-
te kétszer, háromszor kapunk húst.
2. ÚR Egyenek, egyenek... A fő, hogy minket megvédjenek.
- ASSZONY Mi úgy szeretjük önöket, állandóan önökre gondolunk,
imádkozunk önökért... pedig önnek aztán nem lehet
könnyű, nap mint nap ezzel a népséggel...

PARANCSNOK Véletlenül magam is falusi származék volnék, paraszt-ivadék...

1. kép MAREKÉ A SZÓ

„Földkunyhó” (vagyis egy gallyakból összetákolt kalyiba). Hosszú közös pricc, több (hét-kilenc) ember fekhelye. A falnál primitív állványon nagy halom puska, köztük egy vadászpuska és egy balta; keskeny gyalulatlan deszkából összetákolt asztal, két oldalán padok. Egy kis kályha (csővel). Az asztalon kormos üvegű petróleumlámpa. „Csendélet”: egy papíron kenyér, a tálban savanyú káposzta, kockára vágott szalonna, két kupica, bádóg csajka, villa, három fej hagyma. Egy fekete táska-lemezjátzó. A „földkunyhó” közepén egyik lábát előre rakva, tenyerét felfordítva széles vállú férfi áll. Fekete bajusza alól kivillannak fehér fogai.

HANGOK

Csend! Csend, fiúk! Mareké a szó! Ő majd kipakol... Kezdded mán! Ennek aztán van beszélőkéje... Na, hallod! Tanult ember...

MAREK

(zengő hangon, mesterkéltnél pátozzal szavalja a verset – saját szerzeményét)

Ha elesik a katona, sírt ásnak
csatamezón a gyászoló bajtársak.
A fehér sas messzire száll szárnyával,
de minket a gyász borít be árnyával.

A leány meg csak várja a katonát,
alig lát a kiontott könnyeken át.
Katonának mezőn kéklík hullája,
a dicsőség könnyzápóra hull rája.

(Marek hangja betölti a földkunyhót, visszhangzik, hullámokat ver. A többiek feszülten figyelnek, Marek érzélgős, primitív előadásmódja nagy hatással van rájuk. A második versszak

után néma csend. Egy göndör hajú legény – nyaka körül riktó színű sállal – önt a csajkába egy kis pálinkát és Mareknek nyújtja. Az egy hajtásra kiissza, harap hozzá egy kis kenyeret, körbepillant a helyiségben, aztán továbbadja a csajkát Fakónak. Lassan mindkét karját fölemeli, és így egy pillanatra az átkot szóró próféta pózába merevedik. Ökölbe szorítja kezeit, mintha fenyegetne valakit.)

MAREK

A kurva életbe! (Karjait leereszti, s kezét a mellén összefonva körbehordozza tekintetét a jelenlévőkön, majd halkabban folytatja.) Akarjátok tudni, fiúk, hogy csinált ki engem a Honi Hadsereg? Kiküldtek, hogy lőjek agyon egy kurvát, mert összeállt a csendőrökkel... Mentem, mert katona vagyok, s a parancs az parancs, a katonának hétszentség... Odaérek, és látom, a nő még igen fiatal... sír, összekulcsolja a kezeit, rimánkodik, könyörög... megsajnáltam, és gondoltam, meghagyom az életét... aztán lefeküdtünk, jól megkúrtam, és csak reggel lőttem agyon. És mi történt? Megfertőzött. Vagyis hát engem egy vérbajos kurvához irányítottak! Most aztán hol és kivel kúráltassam magamat? A vesztemet akarták. Így bánik a Honi Hadsereg az embereivel, ilyen anyánk ő nekünk... megrohadhatsz, kit érdekel? Az urakkal, fiúk, soha nem fogtok zöldágra vergődni. Én például lovassági százados vagyok, nemesember, földbirtokos – Marek megpödrni a bajuszát –, de köpök az egész rohadt osztályomra, mert ismerem őket, a kurva anyjukat, gyerekkoromtól fogva ismerem... (fölemeli kezeit)

A hazától nem sajnáljuk a vérünk,
ereinkből minden cseppet kimérünk.
A fehér sas lengi be a kék eget,
ha legyőzzük majd az összes németet.

(MAREK kigombolja mellén az inget, arca eltorzul, majd hadonászni kezd a pisztollyal, ami egy szíjon lóg a nyakában, végül leül az asztalhoz, tenyerére támasztja a fejét. Ül egy darabig, majd hirtelen sírva fakad... a földkunyhóban néma csend, amit csak MAREK hüppögése tör meg.)

FAKÓ

(megigazítja a sálját, odalép MAREK-hez, tenyerét a fejére teszi, majd pálinkát tölt a csajkába, felhajtja, egy kis hagymát és kenyeret harap hozzá. Kinyújtott ujját a sírdogáló MAREK-re szegezve nyugodt hangon kezd beszélni.) Ez itt eldobott magától birtokot, kastélyt, hintót, meseautót, és beállt közénk, hogy együtt ontsa velünk a véré... Én láttam őt a szalonokban forgolódni, ahol Marcellinónak szólították, frakkban-klakkban, fehér kesztyűben, láttam őt lóháton vadászni, tábornokokkal és grófokkal parolázni... És mindezt a gazdagságot eldobta magától... Pedig most élhetne Londonban vagy Amerikában is, mert külön gépet akartak érte küldeni... De Mareknek mindezt smafu! Ismerni kell őt! Tesz ő a kincsre, gazdagságra...

MAREK

(lassan felemeli a kezét, tenyerével törölgeti a bajuszát és könnyeit. Körbenéz az arcokon.) Mindent odahagytam, így igaz, egy valamitől azonban nem váltam meg *(a lemezjátszóra mutat)*, ettől, itt ni, amit jegyesemtől, egy francia grófkisasszonytól kaptam ajándékba, mert én bolondulok a zenéért, nagyon szeretem, és nektek is kutyakötelességetek szeretni a zenét és engem, s ezért elhoztam ide az erdőbe, s nektek ajándékozom. Fakó! Nyisd ki a szerkentyűt, hadd lássa és hallja mindenki, hogyan szól. Húzd csak fel, de finoman, nehogy elpattanjon a rugó... *(Fakó egy kurblival felhúzza a lemezjátszót, feltesz egy lemezt, ráhelyezi a tűt.)*

FAKÓ

Gyertek má' közelébb! Oszd Óvatossan avval a tüve',
mer' nincs belülre tartalék!
(A lemezről rekedtes, meleg női hang szól.)

A szerelem, a vágy
az mindent megbocsát:
a bánat és a gond,
búcsút mond.

Ha csak gyötör a vágy,
és szavad csupa vád,
és szíved csupa láz:
ne tétovázz!

A vágy, a láz, a szív,
mind szerelemre hív,
s a szerelem ragyog:
én vagyok.

(Az agyonjátszott lemezen a tű megakad. Egyhangú recsegés. Marek fölkel, az asztalhoz lép, s mindkét kezével rátámaszkodva próbálja túlharsogni a lemezjátszót.)

MAREK

Földműves testvéreim, itt vagyok... nálatok, köztetek... valaha földbirtokaim voltak, bérházaim, a népek kalaplevéve csókolgattak kezem... *(Marek magasba emeli a tenyerét, az ujján megvillan a vastag arany „pecsétgyűrű”)* hintón jártam... de köptem mindenre, és tessék, most itt vagyok, tiköztetek... akiknek a véres verítéke a mi szülőhazánknak olyan, mint az anyatej, mert ti mindent vállaltok a mi szülőhazánk kedvéért: kínzást, sebesülést, rabigát... és én veletek együtt akarok harcolni, veletek együtt akarom a véremet ontani, édes hazánk, a mi szülőanyánk szabadságáért, akinek mi mind, de mind egyformán árvaságra jutott gyermekei vagyunk...

(MAREK hirtelen egész törzsével a forgó lemez fölé hajol, és beleokádik a nyitott lemezjátszóba. A lemez még pörög egyet, aztán a lemezjátszó belsejéből bugyborékoló hang tör elő. Az emberek röhögnek és káromkodnak.)

MAREK leül a priccse, tisztí csizmás lábait kinyújtja maga elé, majd mint egy darab fa, hanyatt vágódik, és mozdulatlanul fekszik. A pálinka megtette a magáét. JANKÓ ledobja magáról a derekára csavart sárga pokrócot és föláll. *Fiatal legény, majd kicsattan az egészségtől: széles arc, kék szem. Busa fején vörös tűzoltó sapka, egy nagy pléh sas fityeg rajta. JANKÓ durva fehér pulóvert visel, melyből kidomborodik széles válla, mellkasa. Valóságos „bivaly”.)*

JANKÓ
BALTÁS

Hagyja csak, Fakó bátyám, úgyis le kék mosni. *(a priccsen fekszik zokniban és kigombolt bundában. Ősz öregember, nyakában kitüntetés.)* Mit akarsz te lemosni, Jankó?

JANKÓ
BALTÁS

A gramafónt, hisz egy kalap pízbe kerülhetett az...
Te Jankó, inkább a mancsodat és a micsodádat mossad meg, nehogy másra is ráragasszák valami nyavalyát...

- JANKÓ Baltás szarik arra, ami nem az övé... A masinát se sajnálja? Fog az ember egy rongyot, kitűrűli a hányást, oszt megint' szóni fog.
- FAKÓ *(nagy erővel lecsapja a lemezjátészó bőrönd fedelét)* Maj' hónap kimosod, de most ausz-mausz, ennyi!
- JANKÓ *(nyitott tenyérrel végigsimít a lemezjátészón)* Okos jószág, danol, mintha élne *(megériinti a lemezjátészó karját)*, olyan, mint egy kis zenélő malom...
- FAKÓ *(az asztal alá csúsztatja a lemezjátészót)* Mára öleg a muzsikábó'! *(MAREK-hez lép, egy kicsit megigazítja a feje alját, aztán föléje hajol, a fejét csóválja)* Marek, Marek! Micsoda koponya, neki kék főparancsnoknak lenni! Gyerekkorom óta ösmerem, az úrfibú gazda lett, lovassági százados, most pedig a demokrácija a mindene! És tessék, hű szolgálatáér' még meg is jutalmazták! Szifilissze'!
- BALTÁS Szolgálád híven az urat, majd az orrod alá fingik!
- JANKÓ Baltás is eresztett egy jó nagyot, csak éppen suba alatt...
- BALTÁS Jankó!!! A szakaszvezetőddel beszélsz... te kis pöcs!
- HANGOK Nyughassatok, fiúk! Aluggyatok mán! Öreg katonák, aztán ilyen marhák. Kuss legyen!
- BALTÁS *(az asztalhoz lép és lecsavarja a lámpát)*
- JANKÓ *(a priccs elé térdel, leveszi sapkáját, keresztet vet és kezdi az Üdvözlégyet hadarni)*
 Üdvözlégyemária, malasztalteljes, azúrvanteveled, áldott-vagyteazasszonyok között, ésáldottateméhednekgyümölcssejézus, asszonyunkszűzmária, Istennekszentanyja, imádkozzalérettünk bűnösökért, mostéshalálunkóráján.
 Ámen
(JANKÓ keresztet vet, fejébe csapja a sapkát és bemászik a színes pokróc alá.
Az asztalnál FAKÓ ül, előveszi a puskáját, szétszereli, ellenőrzi a tárat.)
- FAKÓ Aluggyatok má'! Éjfélkor kötöm Baltást...
(A többiek is lefekvéshez készülnek, igyekeznek betakarózni pokrócokkal, kabátokkal, bundákkal.)
- JANKÓ Meséjjen valamit, Baltás... *(Jankó végig félhangon beszél)*
 Valahogy nem akaródzik alunnom.
- BALTÁS Mer' annyit zabátál. De akkor is aluggyá', ne nyavalyogj.

JANKÓ Tuggya, Baltás, néha arra gondolok, hogy ha kijutok innen, az erdőbű, a nagyvilágba, Częstochowába vagy Krakkóba...

BALTÁS Częstochowa.. aztán mit csinálná' te ott, Jankó?

JANKÓ Csak úgy nézgelődnék... sose jártam még ott.

BALTÁS Szóval, ahogy véget ér a háború, rohansz Częstochowába meg Krakkóba, ahol szűz lányok fogadnak és mellejre tűzik a plecsnit!

JANKÓ Maj' megmondom, mit tűznek az én mellemre! Maga vót má' Krakkóba'?

BALTÁS Vótam biza, mégpedig az 1938-as esztendőbe'. Jártam a Wawelbe', a Mária-templomba', meg a Posztócsarnokba', a múzejumba'...

JANKÓ Asztán, az igaz-e, hogy ottan van a lengyel királyok sírja?

BALTÁS Igaz, biza', meg a legnagyobb harang, a Zsigmond királé, az is ottan van.

JANKÓ És a sárkány barlangja, az ottan van-e?

BALTÁS Ott hát.

JANKÓ És milyen királok fekszenek ottan?

BALTÁS Ne kérdezősködjé' má' annyit!! Hagyjá' aludni!

JANKÓ De mikó nem birok! Magának adom a vodkaadagomat, ha mesél még!

BALTÁS Számód meg a pattanásokat a tojásaidon, mire a végire érsz, má' alszó is.

JANKÓ Meséjjen még egy kicsinyt... Múzeumok vannak ottan?

BALTÁS Méc felfelé a márványlépcsőn mindenféle figurák között, a falak meg teleagatva festményekkel...

JANKÓ És mi van rajtuk?

BALTÁS Van egy akkora, mint az egész fal, egy bizonyos Matejka festette, megvan vagy 10×10 méter , azt pingáta rá, ahogy a kereszties lovag térden állva hódol a mi királyunknak. Az a címe ennek a képnek, hogy „A porosz hódolás”.

JANKÓ És mér'?

BALTÁS Mit mér'?

JANKÓ Mér' ez a neve?

BALTÁS Mér', mér'? Szarér'-húgyér'. Minek neked mindent tudni, te kis pöcs... A porosz kígyófajzat imádkozik, de má' az árulás jár a fejibe', a mi királunk meg ahelyett, hogy széj-

JANKÓ
BALTÁS
HANGOK

jelhasítaná a fejit egy baltáva', ölelgeti. Mindig ilyenek
vótak a lengyelek. Most aztán beleköptek a levesünkbe...
És ez is rajta van azon a képen?

Ugyan má', te kis pöcs...

Kussoljatok má', a kurva életbe! Lármáztok, mint zsidók
a piacon!

JANKÓ
BALTÁS

(*halkabban*) És a másik képen? Azon mi van?

Melyik másikon? Van ottan vagy ezer másik kép, az egyik
óriás festményen egy meztelen nő lovagol egy fekete agá-
ron... szép kép, jó nagy...

JANKÓ
BALTÁS

Teljessen meztelenül?... De hát az bűn.

(*álmosan*) Mittomén... Ez csak egy kép... Az agár, test-
vérem, akkora, mint egy sárkány, tüzet okád, a tojásai
fényesre vannak glancóva... a népek csak állnak, a lor-
nyettjükke' nézegetik és beszélnek a képhez.

JANKÓ
BALTÁS

Mit beszélnek?

Mittomén... (*horkolni kezd*) Aluggyá'!

(*A világítás gyengébbre vált, a lámpa alig pislákol, Fakó az
asztalra borulva alszik. A színelőjáték.*)

2. kép GYALOGMENET

(*Éjszaka. Lombsusogás, szúnyogzűmmögés, szélzúgás, messziről
léptek fojtott dobogása. Reccsenő ágak, egy fémes tiszta hang a
távolból. Léptek, zihálás. A talpak alatt kavics ropog. Hirtelen
egy reflektor éles fénysávjába kerülnek – mintha nappali fény-
ben lennének – a mozdulatlan dermedt alakok. Néhány pil-
lanat múlva a fény kialszik. A gyalogmenet sötétben kezdődik.*)

*A mélyebb és egyre mélyebb sötétből fojtott léptek közeled-
nek, egyre kivehetőbbé válnak. Kavics zörög a lábak alatt: a
menet országútra tért. A gyalogmenet a sötétben 3-5 percig
tart. A hang a mélyből szólal meg.)*

JANKÓ HANGJA Az isten szerelmére, urak... Itt forduljak fel, ha én...
az a fehérnép a földre zuhant és elájút... (*kis szünet után*)
Meglátott bennünket, és má' ajút is el...

HANG Jó, jó...

JANKÓ HANGJA ...az isten szerelmére, bajtárs uraim, itt helyben csapjon belém a ménkü... az a fehérnép bizony isten, nem látott semmit, mer' az, ahogy meglátott minket, elájút...

HANG Csend!

(A menetelés a sötétben 3-5 percig tart, lassan oszlik a sötétség, pirkad.)

Csupán a menetelő emberek sziluettjei látszanak, arcuk kivehetetlen, mintha be lenne kenve valamivel. A csapat egy erdei ösvényen menetel. Az őszi erdő halott, rideg. A nyirkos köd pókhálóként fonja be a masírozókat.)

HANG Gyerünk, gyerünk!

HANG Kuss legyen má' ott... jár a szájuk, mint a kacsza segge... még felébresztik a németeket, aztán lesz-kapsz...

(Csend. Úgy vonulnak, mint a vakok, egyik a másik után, kinyújtott kezükkel az előttük haladó vállát-hátát érintve. Meg-megbotlanak egy fa gyökerében, egy-egy kőben. A fény lassan, igen lassan nő, most már meg lehet különböztetni az arcvonásokat, a rangjelzéseket, a felszereléseket. Különböző öltözékek és egyenruhák véletlenszerű kavalkádja, véletlenszerű és meglehetősen fantasztikus. A fegyverzet ugyancsak. Libasorban mennek, egyik a másik után. Oldalt vagy az osztag mögött egy zömök, izmos szakállas paraszt lépdél. Időnként meg-megáll, körülnéz. Ilyenkor egy kicsit lemarad, ruhaújjával törölgeti az arcát. Vállán átvetett rövidcsövű puská, tarisznya és egy szíjjal átkötött kis zsák.)

A sor közepén tagbaszakadt, magas legény masíroz, fehér, de inkább szürkére koszolódott szvetterben, fején vörös tűzoltó sapka, azon egy nagy pléhsas. Mikor kivilágosodik, látni, hogy a legény nyakán kötőfék van, amelynek szárát a Jankó előtt lépdelő partizán tartja. A kötőfék lazán himbálódzik, csak akkor feszül meg Jankó nyakán, ha az elől haladók sebesebb lépésre váltanak. A legény ilyenkor maga is mindjárt „sietni” kezd. A csapat öt vagy hat emberből áll. Egyikük, egy szakállas férfi megtorpan, s maga elé motyog valamit.)

HANG Mi van, Bajusz? Eltévedtél?

BAJUSZ Nincs meg a nagy fenyő... pedig itt kéne lennie..., Zászlós úr.

HANGOK Bezabált töpörtyűből, rá egy bödön zsírt, most asztán furtonfurt csikarja a hasát, minden percben le kell guggolnia... vénember, aztán olyan falánk, mint egy gyerek... egész éjjel körbe-karikába vezetett itt bennünket, asztán se fenyő, se gatyá...

ZÁSZLÓS Csönd!

BAJUSZ Azt hiszem... a tisztástól fél óra, és az irtáson át egyenesen nekimegyünk a fenyőnek.

HANG Na, megint adtunk a szarnak egy pofont.

ZÁSZLÓS Csönd!

BAJUSZ *(Visszalép az osztaghoz, amelyik most egy kis csoportba verődött, csak az istrángos legény áll félrehúzódba, némán. Tesz egy bátortalan, apró lépést a többiek felé, mintha közéjük akarna állni, de mindjárt meg is torpan.)*

HANG Zászlós úr, rá lehet gyújtani?

BAJUSZ Úgy látom, hogy... vissza kell mennünk.

ZÁSZLÓS Igen, csak nehogy meglássák a lángot...
(Mindenki rágyújt, a cigarettát összetett tenyerükkel fedik el. Sorba szívják egyet a cigarettából. A legény mögöttük botladozik, széttárja kezeit, s így, mintegy keresztre feszített kezekkel letérdel, de ügyet sem vetnek rá.)

JANKÓ Uraim, testvérek, felebarátaim, Krisztus sebeire esküszöm, hogy én itt, mint egy kutya...

ZÁSZLÓS Jó, jó, Jankó, mi hiszünk neked.

JANKÓ Az a vénember elájút, ahogy meglátott engem, és más nem történt...

BAJUSZ *(Jankóhoz lép és egy meggyújtott cigarettát dug a szájába)*
Majd a bíróságon magyarázkodhatsz.

JANKÓ *(cigarettázik, a cigaretta égő fejét tenyerébe rejti, már nem térdel, guggol és cigarettázik, mélyen beszívja a füstöt, látszik, hogy ettől megkönnyebbül, és jobban érzi magát. Megigazítja magán az istrángot.)*

BAJUSZ A parancsnokság majd fogja tudni, mihez kezdhet veled.

JANKÓ *(feláll)* Semmit nem csinátam azzal a vén szatyorral, éppen csak a tréfa kedvéért megijesztettem, még a pende-lyét se vettem le...

BAJUSZ Mire volt ez jó neked?

JANKÓ Kétszer megböktem út az ujjammal, a tréfa kedvéért.

HANG Valld be, Jankó, melyik ujjaddal?

JANKÓ Ezzel az ujjammal, ni, csak a tréfa kedvéért, uraim.

ZÁSZLÓS A vénasszonynak meg ijedtibe' megzavarodott a feje.

BAJUSZ Cigarettdát elnyomni... mi van, Bajusz?...

BAJUSZ Minden rendben, Zászlós úr. Nyilegyenesen előre..., Zászlós úr.

ZÁSZLÓS Menet indulj!

(Az emberek még igazgatják egy kicsit a felszerelést, elnyomják a cigarettát. Az osztag megindul. Némán menetelnek. A csend 30-60 másodpercig tart.)

JANKÓ (maga elé, de azért jól hallhatóan) A vén szatyor... miféle löcs.. Minek kúrtam vóna meg egy ilyen vénséget..., épp azért lett kótyagos a feje, mert nem kapta meg a löcsöt. (JANKÓ egy kicsit lassít, de a kötél megfeszül és újra szaporázni kénytelen. JANKÓ mellett BAJUSZ megy, az iszákjából ennivalót szed elő és hozzalát.)

BAJUSZ Kellte ez neked?... Kevés lány van a faluban, mi?... Csak úgy sikítoznak a gyönyörűségtől, ha egy férfiembert meglátnak... Neked pont ez a vénség kellett?

JANKÓ Bajusz, mintha a tisztelendő úrnak gyónnék, úgy mondom nektek... mintha a szülőanyámnak vallanék. Se én, se Marek nem kúrtuk meg, még a pendelyit se vettem le, csak az ujjammal tréfából megböködtem, ő meg elájút, és ott feküdt... Tuggyátok, amér' nem kapta meg a löcsöt.

BAJUSZ És a plébános?

JANKÓ A plébános úr? Őt ne keverjétek ebbe bele. Egy papot!

BAJUSZ Szoknyában jár, de alatta neki is van löcse.

JANKÓ Még hallgatni is bűn, ahogy ti beszétek.

BAJUSZ És fegyverrel menni zabrálni, az nem bűn? A zsák lisztet és a fél disznót ki zabrálna el a plébániáról, tán csak nem Szent Antal?!

JANKÓ A vén szatyor.

BAJUSZ Ennek gödör lesz a vége, Jankó.

JANKÓ Az Atya, a Fiú nevében...

ZÁSZLÓS Csönd legyen már ott, a fenébe is... Bajusz!

BAJUSZ (előre fut) Parancs, Zászlós úr!

ZÁSZLÓS Parancs, parancs... Fecsegték, mint a vénasszonyok a főnóban, messze van még?

BAJUSZ *(előhúzza a láncon fityegő ezüst zsebóráját, nézi a számlapot... aztán utoléri a Zászlóst)* A nagy fenyőtől fél óra.

ZÁSZLÓS Még világosban el kell érnünk a majorságot, pont a csendőrök hiányoznak nekem ehhez a szarsághoz... egész éjszaka vánszorgunk... és csak néhány kilométert tettünk meg!

BAJUSZ Ismerek itt minden fát.

ZÁSZLÓS Mégis eltévedt.

BAJUSZ Az a nagy fenyő vitt minket az erdőbe...

ZÁSZLÓS Marhaság!

HANGOK Egy bödön zsírt felzabált... teleszarta az összes bokor alját... kénytelen a gatyáját a kezében vinni... persze, aztán a fa viszi őt az erdőbe... öreg, öreg, falánk vagy, mint egy terhes lány... biztos tejszínnel öblítette le a tőpörtyűt!

ZÁSZLÓS Csend, a kurva életbe!
(Megered az eső, az emberek az esőben menetelnek, némán. A csend egy-két percig tart.)

HANG Bajusz, tömd be a lyukat az ujjaddal, mert belemegy a víz.

HANG Két lyuka is van, amit be kéne tölteni.

BAJUSZ *(kenyeret majszol)* Neked, virágszálam, azért van olyan jó kedved, mert te már betömtél egy másik lyukat.

HANG A te virágszálad csak az erdész helyett rakta oda a bütykös ujját.

HANG Találd meg, Bajusz, a fenyőt... mert ha nem... kinyírlak...
(JANKÓ megtorpan, a mögötte jövő FRANEK rázuhan, a kötőfék megfeszül, de JANKÓ áll, mint a cövek. Az élen lévők tesznek még néhány lépést, FRANEK megrántja a kötőféket, JANKÓ azonban nem mozdul.)

BAJUSZ Megfojtod, te... *(JANKÓ mozdulatlanul áll)* Jankó, mi bajod?

JANKÓ Nem mék...

BAJUSZ Ne hülyülj.

JANKÓ Nem mék én a gödörbe, mer' igazság szerint a gazdaszszonyt se a Marek, se én nem kúrtuk meg.

FRANEK *(megrántja a kötőféket)*
(Az osztag megáll, körülveszik JANKÓT, aki letérdel és kezeit az égnek emeli.)

JANKÓ Emberek, esküszöm nektek, hogy még a pendelyit se téptem le. Nem láttam se a seggét, se az elejét, elájút, nem

tudhatta, ki kúrta meg... nem fogok meghalni, mint egy birka...

ZÁSZLÓS Jankó közlegény, felállni!

JANKÓ Őljetek meg itt helyben, Jézus sebeire kérlek.

ZÁSZLÓS Katona maga, vagy nem?

JANKÓ Engedjenek el, uraim!

ZÁSZLÓS Azt kérdeztem, katona maga vagy sem?

JANKÓ Nem tom.

ZÁSZLÓS Ne játssza itt a hülyét. Utoljára kérdem: katona maga?
(*Szakad az eső. A ZÁSZLÓS körülnéz, mintha azon tűnődne, mit tegyen.*)

FRANEK (*meghúzza a kötőféket*) Gyerünk, ember...

JANKÓ Elzabrátnuk egy kis zsák búzalisztet meg egy fél disznót, ez igaz.

ZÁSZLÓS (*lassan kigombolja pisztolytáskáját, s tenyerét a pisztoly markolatára teszi*) Megtagadja a parancsot, a fronton?

JANKÓ A micsodáját benötte a moha... ezér' bősziút úgy fel.

ZÁSZLÓS (*előhúzza a pisztolyt*) Parancsmegtagadásért a fronton golyó általi halál jár!

BAJUSZ Megy már, Zászlós úr, megy már...

ZÁSZLÓS (*elteszi a pisztolyt*) Menet indulj!
(*Az eső szakad. A ZÁSZLÓS két-három lépést tesz előre. JANKÓ két-három métert a térdén csúszik. Mindnyájan megtorpannak. FRANEK fenéken rúgja JANKÓ-t, majd meg-rántja a kötőféket.*)

BAJUSZ Megfojtod, te! Nem látod, hogy már tiszta kék...

3. kép ÖSSZETARTÁS

(*Erdei tisztás. Két, gallyakból összetákolts kunyhó és egy budi-féle. Két fenyő között egy rúdon kifeszítve egy már kibelezett, megtisztított disznó lóg. Körülötte egy derékig meztelen öreg, bajuszos katona sürgölődik, henteskéssel a kezében. Két fürgé legény segít neki. A kunyhók előtt katonák ácsorognak és üldögélnek. Csak egyikükön van egyenruha, igaz, rendfokozat*

nélkül. A nehéz pisztoly a pisztolytáskában lehúzza az övét; a „szövetséges” derékszíj mutatja, hogy tiszt: a többiek parancsnok úrnak, vagy parancsnok polgártársnak szólítják. Épp egy alacsony, ösztövért katonával, KILIŃSKI zászlóssal beszélget.)

- PARANCSNOK Mutassa csak azt az előadást Kiliński, mire jutott?
- KILIŃSKI Papír nélkül fogok beszélni, Parancsnok úr.
- PARANCSNOK De valami jegyzetei csak vannak?
- KILIŃSKI *(Nadrágzsebéből egy köteg gyűrött cédulát húz elő, nézegeti.)*
Egy pillanat! Na, meg is van!
- PARANCSNOK *(kibont, kisimít egy cédulát, próbálja elolvasni)* Miféle írás ez! Egyetemista létére! Egyetemista, aztán nem tud rendesen írni! Miféle macskakaparás, amit a Zászlós úr itt elköve-tett? Mivel írta: az ujjával, a lábával vagy az orrával?
- KILIŃSKI Jelentem alássan, Parancsnok úr, hogy csak a tintaceruza csonkja állt rendelkezésemre, s kénytelen voltam a térde-men írni.
- PARANCSNOK Akkor dugja fel az irományát... bocsánat... akkor beszél-jen papír nélkül... az embereim szökdösnek... kell nekik valami eszmei támasz, és biztos vagyok benne, hogy maga mint egyetemet végzett ember meg tudja oldani szín-vonalasan, mégis közérthetően... hogy mindenki tudja, miről van szó... és ne jelentsen „alázatosan”, az „alázato-san jelentem” el van törölve. El kell magyarázni az embe-reknek, hogy nemcsak a németekkel harcolnak, nemcsak azért, hogy disznót zabálhassanak, hanem a jövőjükért és gyermekeik jövőjéért is. Érti, Kiliński? És most a nya-kunkba kaptunk egy másik ellenséget is, és ezt tudatosí-tani kell az emberekben... Válogasson ki néhány embert az osztagból... és ne hagyja említetlenül az alkohollopást sem! Beszlopáltak egy fél kád szeszt... de ezt majd a „röp-gyűlés” után intézzük el.
- KILIŃSKI *(Kijelöli, hogy az osztagból kinek kell részt venni a „röpgyüle-sen”. Az emberek lassan, vonakodva gyülekeznek. Körbefogják az „előadót”, a PARANCSNOK oldalt áll. Akik a disznót „intézik”, nem hagynak fel tevékenységükkel... darabolják a húst, kaparják, forró vízzel öntözik, tálakba gyűjtik a belsősé-geket, stb.)*
- KILIŃSKI *(előhúzza egy cédulát, aztán visszateszi a zsebébe)* Szóval...

HANGOK
KILIŃSKI

Hadd halljuk! Süket duma! Hagyjátok már szóhoz jutni! Bajtársak, ma azt az egyik gondolati áramlatot szeretném hozzátok közelebb hozni, amelyik a 19. században vette kezdetét. Ennek az áramlatnak a bölcsőjénél, amely később aztán politikai áramlattá fejlődött, két német, Marx és Engels által kidolgozott híres dokumentum áll... ezt a dokumentumot úgy hívják, hogy „Kommunista Kiáltvány”, és azzal a híres mondattal kezdődik, hogy vámpír, vagy helyesebben kísértet, a kommunizmus kísértete járja be Európát. Szóval ez az a dokumentum, amelyik a kommunizmus, vagyis a bolsevik forradalom bölcsőjénél, és következésképp a mostani Szovjet–Oroszország bölcsőjénél is található. Nincs időnk arra, hogy tudományosan boncolgassam ennek az államnak, vagy ahogy a propagandistáik hívják: az első munkás-paraszt államnak a keletkezését. Egyébként a vörösök vezérei között olyanok voltak, mint Lenin, Sztálin, Trockij, de említetnénk az alacsonyabb rangúakat, például Bugyonnijt és Tuhacsevszkijt is, avval a megszorítással, hogy ez nem volt egyiknek sem a valódi neve, Trockijt például úgy hívták, hogy Lejba Berkovics, vagy valami ilyesmi, de ennek nincs jelentősége a materializmus lényegét illetően.

HANGOK

Trockij kipát hordott! Nálunk is volt egy Berek Joszelevics, tábornok... pofa be, díszvitéz... kussoljatok már! Hadovál össze-vissza! Mi közöm ehhez az egészhez...

KILIŃSKI

Bajtársak, a röpgyűlés végén, ha valaki kéri, hogy oszlassam el a kételyeit, vagy van valamilyen kérdése, problémája van, akkor szívesen válaszolok. De kérem, hogy most ne szakítsanak félbe... tehát, ahogy már az előzőekben jeleztem, maga a dialektikus materializmus, vagyis a kommunizmus lényege szerint ateista... ezért nem véletlen, hogy önökben is felmerül a kérdés, hogy miért materialista és dialektikus... Mit jelent az, hogy dialektikus: nem mást, mint hogy minden az ellentétek harcából születik. Ami azt jelenti, hogy itt van nekünk egy ellentétpár és ebből létrejön egy tézis... a törvény...

HANGOK

Így is, meg úgy is. A botnak két vége van. Tézis és protézis...

KILIŃSKI Még egyszer felhívom Gyökér közlegény nagybecsű figyelmét, hogy vitára az összetartás után kerül sor!

GYÖKÉR Az isten szerelmére, Zászlós úr, nekünk már arra sincs erőnk, hogy...

HANG Pofa be, bunkó!

KILIŃSKI Ezt a kolosszust, ezt a vörös kolosszust fallal választották el tőlünk. Hogy a fal mögött valójában mi történik, azt még elképzelni is nehéz. Időről időre azonban kiszivárognak bizonyos információk. Hallunk időnként *pjatyiletkákról*..... ami ötéves tervet jelent, ezek a valamikori mezőgazdasági országot ipari országgá alakították át. Nagy építkezések vannak, például a Donbasz vízi erőművei, meg a terv, hogy Szibériát ellássák villamos energiával, meg a Dnyepressz és egyebek. Mindez lehet igaz is, de lehet, hogy csak propaganda. Az tény, hogy sok csatornát építettek, mint a közismert Fehértengeri csatorna... Egy materialista számára az ember csupán lélektől megfosztott anyag. Csavar a gépezetben. Egy materialista, vagyis kommunista, nem hiszi, hogy az embernek lelke is van, ami aztán a hétköznapi életben is bizonyos következményeket von maga után. Például azt, hogy csordában élnek, szerelem becsszóra, közös feleség és egyenlevés a közös kondérból. Természetesen társbérlet, közös konyha és közös vécé... Amint látják, bajtársak, üllő és kalapács közé kerültünk. Eddig egy ellenségünk volt, mától kettő van, ez a kőkemény valóság. Végeztem. Köszönöm. Ha van valakinek kérdése, kérem, egyenként feltenni.

HANGOK Jól beszélt! Csend, Talányos akar valamit mondani. Kuss már, barmok! Csend, nyomjad Talányos!

TALÁNYOS *(késsel a kezében egy-két lépést tesz előre, aztán mikor a hallgatóság körébe ér, megáll)*

KILIŃSKI Szóval nincs több kérdés? Na, akkor oszolj.

HANG Egy kérdés lenne.

KILIŃSKI Ki kérdez?

HANG Én.

KILIŃSKI Hát akkor kérdezzen.

HANG Szóval, ez a Markusz zsidó volt, vagy katolikus?

KILIŃSKI Miféle Markusz?
HANG Hát aki azt a kommunát kitalálta.
KILIŃSKI Marx és Engels a tudományos szocializmus megalkotói németek voltak, német ügyvédek.
HANGOK Láttam egyszer az újságban, ennek a Markusznak olyan szakálla volt, mint egy óhitűnek. Hogy a fene essen bele! A német sem jobb a Deákné vásznánál. Csak ügyvéddel ne kezdjen az ember. Kapsz tőle tanácsot, de olyat, hogy...
KILIŃSKI Itt egy filozófiai és egy szociológiai elméletről van szó, nem pedig holmi szakállról.
HANG Persze, persze, Szent Péter is szakállas volt.
KILIŃSKI Elégedett a válasszal?
HANG Nekem is lenne egy kérdésem, egy gyakorlati.
KILIŃSKI Kérdezzen, csak gyorsan!
HANG Gyorsan nem tudok, Zászlós úr.
KILIŃSKI Hallgatom.
HANG Mi a helyzet a kolhozokkal, ahol közösek az asszonyok? Hogy néz ez ki a gyakorlatban?
KILIŃSKI Erre nem tudok válaszolni, mert nincsenek ismereteim a témáról... amit mondtam, az kizárólag általános jelenségekre vonatkozik. Azonban nyilván ott is előfordulhatnak egyedi esetek, előfordulhat egyéni szerelem... bár ebben kételkednünk kell.
TALÁNYOS *(gúnyosan énekel, direkt hamisan)*
Ha meghalok, meghagyom,
Állítsák fel a faszom.
Föléje rá tíz pinát,
Hadd élvezze ki magát.
HANGOK A pinánál nincs is jobb! Csak darázs ne legyen benne...
KILIŃSKI Az összetartásnak vége, oszolj! *(távozik a Parancsnok irányába)*
HANG Még a háború előttről ismertem egy komenistát, Jehova tanúja volt, egy szénraktára volt neki, s azért nem felejtettem el, mert ő mérgezte meg a kutyánkat.
HANGOK Miket hadoválsz itt össze? Én sokat beszélgettem Jehova tanúival, ismerem a világnézetüket.
HANG Mindenki azt tartotta róla, hogy komenista, mert nem járt templomba, a kutyánk meg állandóan hajkurászta

a tyúkjait, úgyhogy megmérgezte a kutyánkat... valami gyorsan ölő méreggel. Nem volt fajtisza. Pedig farkaskutyának adták el. De a fülei kajlák voltak, mert egy vizslával keresztették. A másik komenista, akit ismerem, az alagsorban lakott, Perlsteinnek hívták, cipőfelsőrész-készítő volt és tüdőbajos... csinált egy csomó gyereket, legalább tízet... de Perlstein biztos az volt, mert a titkosrendőrök nagyon szemmel tartották, különösen egy titkosrendőr, aki, hogy fel ne ismerjék, civil ruhát hordott, de mindenki tudta róla, még a gyerekek is, hogy Ulański titkosrendőr. A kalapját valahogy a homlokára előretolva hordta, gallérja feltúrva, úgyhogy egyből ki lehetett szűrni, titkosrendőr!

4. kép A LATRINA

(A fák közé rejtett latrina JANKÓ bódéjától balra áll, az ülőkéje fahusángokból összetákolt, a latrinán két fickó ül. Csupasz hátsó felük a nézőtér felé néz. Persze a színészek testszínű trikókban vannak, egyébként, ahogy mondani szokás „csak a fél seggük látszik ki a bokor mögül”. Egy pár csizmás lábat látni, a másikat pedig leeresztett nadrágszárú kamásliban.)

1. HANG Churchill *(ejtsd: Hurchil)*
 2. HANG Hurchil, Hurchil, mit kapsz te ettől a Hurchiltól...
(egy pillanatnyi csend) Na és mit mondott?
 1. HANG Azt mondta, hogy „közeleg a legnagyobb erőfeszítés órája”.
 2. HANG Hát aztán... ki a szart érdekel a dumája...
 1. HANG Valami lehet a dologban, mert tegnap meglátogatott engem az az angol, a Dzsoni Pice...
 2. HANG A Picsa Dzsoni, az skót, nem angol.
 1. HANG Mi közöm hozzá, hogy ki fia-borja... odajön hozzám tegnap, és azt mondja, hogy adjuk ki a bacon fejadagját, meg cukrot és kenyeret, mert Angliába akar menni...

a jó Old Angliába... kérdelem tőle, hogy mikor... erre ő, hogy még ma, vagyis tegnap este... be kell szarni a röhögéstől...

2. HANG

A németek elevenen nyúzzák meg, amint kibukkan az erdőből, hisz egy szót se tud lengyelül!

1. HANG

Három szót azért bír mondani, az egyik a bacon, a másik a picca, és a harmadik a sugár, mert az hasonlít az orosz szaharra... múltkor is odasettenkedett hozzám, s mondja, hogy mostan sonkás tojást akar sütni... hamandeksz... hol kicsi neki a pörcc, hol meg túl nagy... be lehet szarni a röhögéstől... most meg azt mondja, megyen a jó Old Englandba, mert itt Lengyelországban csak erdő van és város csak egy, nyilván Częstochowa... egy ilyen vörös fejben mi minden megfordul... még ránk hozza a németet... Angliába Gidlen keresztül fog eljutni... Bajusz majd elvezeti oda, ahova kell. *(feláll, felhúzza a nadrágját, a másik a csizmában ül tovább)* Marek csinálta a legokosabban, nem várt Hurchilre, hanem szerzett magának egy pár cipőnek való talpbőrt, ejtőernyőselymet, ami ingnek is jó, és befejezte a háborút.

2. HANG

A hülye Jankót meg odalökte koncnak... Dąbrowski azt mondja, hogy látta Mareket és a Fakót Częstochowában az utcán... (1. HANG távozik; 2. HANG egyedül marad a latrinán, rövid csend, aztán a 3. HANG.)

3. HANG

Míg itt töprenkedem, hazám borítja szemfödél...

2. HANG

Gondolkodom.

3. HANG

Minek gondolkozol? A parancsnokaink gondolkodnak helyettünk... mi harcolunk.

2. HANG

Van három kézigránátod, egy puskád, tudod, hányadán állsz a munícióval, harminc-harminc golyó karabélyonként, ebből egy az utolsó töltény, a többi pedig... minden jót a fél óra háborúra, aztán meg marad az embernek a fejsze...

3. HANG

(most látni a lábait is a csizma mellett, zokniban van)
Az oktató azt mondta, hogy ledobnak bennünket... fény-szórókat keresni...

2. HANG

Az ejtőernyőselyemből kiváló inget lehet készíteni... csúszik, a tetvek nem tudnak benne megkapaszkodni... te,

3. HANG

Kwiatek, te legényember vagy, más az eszed járása... de nekem, jóember, ott az asszony, meg a gyerekek. És mi újság a politikában? Dąbrowski nem mondott semmit?

2. HANG

Azt mondta, hogy Hurchil nagy beszédet tartott Londonban.

5. kép CSECSE HADNAGY

(Ebédidő. A partizánok a kunyhó előtt állnak, vagy a padokon, illetve hátizsákon ücsörögnek. Egyik-másik már ebéd után van, és most cigarettázik, mosogat, törölget. Külsőleg nem hasonlítanak reguláris hadseregbe, ruházatuknak nem sok köze van az egyenruhához, hanem inkább régi lengyel és német katonai mundérok, valamint civil ruhák véletlenszerű egyvelege... de előfordul itt tűzoltóruha és mezőőr egyenruhája is. Ugyanez a helyzet a fejfedőkkel, cipőkkel és a derékszíjakkal is. Nem sokan vannak, akik fehér-vörös paszományt és sapkájukon lengyel sast viselnek. TALÁNYOS ún. „maciejówkával” – kerek, posztóból készült, ellenzős sapkával – a fején, az erdőből – vagyis a színpad mélyéből, ahol műanyag vagy igazi fák állnak – lép ki. HUSZÁR teljes díszbe öltözve jelenik meg itt a szakasz előtt HANNÁCSKA kisasszony társaságában. Megállnak. HUSZÁR megigazítja fejfedőjét, szíját meghúzza. Az alhadnagy a kisasszonynak nyújtja a kabátot. Itt az erdőben ez a kis tiszte teljesen előírásos egyenruhában az összes gombbal, zsinórral, sujtással, csillaggal, szalagokkal, és – a harctéri kitüntetések híján – a románcozott ezredjelvénnel egyetemben egy kis meglepő, operettszerű, de ugyanakkor megindító jelenség. TALÁNYOS segédeivel együtt abbahagyja a dísznö belezését és mindnyájan bámulják a szép párt. Mikor a kikent-kifent, karót nyelt tisztecske egyetlen szó nélkül, megvető arckifejezéssel elhalad mellettük, TALÁNYOS megrázza a fejét, s ujját a kes élén végighúzza a tenyerét ütött-kopott nadrágjába törli.

Minden fej, mint a napraforgó a nap után, a lány után fordul. A partizánok néma pillantásokat váltanak, kacsint-

gatnak, a fejüket rázzák. Az alhadnagy elindul a csoport felé, amelynek közepén ott áll az osztag PARANCSNOK-a. A PARANCSNOK-tól három lépésre megáll, vigyázza vágja magát és jelenti és jelentkezik. Aztán sorban mindenkivel lekezel, mintha így akarná hangsúlyozni, hogy egyenlőek. Mikor GYÖKÉR kerül sorra, az mélyen meghajol és csak aztán nyújtja óvatosan és bátortalanul a kezét a tisztnek. De mindjárt el is rántja és a bajusza alatt morog valamit.)

HUSZÁR
GYÖKÉR

(ridegen) Tessék?
Elnézést, tiszt polgártárs... (kijavítja magát) tiszt úr... elnézést, hadnagy úr (GYÖKÉR lenyeli a nyálát), hogy csak két ujjal üdvözlöm a hadnagy urat, de a másik kettőt leszakította a szecskavágó.

HANGOK

(nevetve) Számold csak össze alaposabban, maradt még egy ujjad... hol tartod?

GYÖKÉR

A seggemben.
(Mindenki jóindulatúan röhögcsél, GYÖKÉR is elneveti magát. Csak a hadnagy ráncolja a homlokát, arckifejezése eltökélt, mintha megalázták volna.)

PARANCSNOK

Gyökér! Ugorj el ebédért a hadnagy úrnak, biztosan megéhezett az úton.

GYÖKÉR

De hát nincsen nekije csajkája.

HUSZÁR

(kurtán) Köszönöm, már ettem.

GYÖKÉR

(Zavarban van, határozatlanul sarkon fordul és egyáltalán nem az előírásnak megfelelően ő is a sapkájára bök. Mindenfelől nevetgélés hallatszik, GYÖKÉR arrafelé tart, ahol TALÁNYOS és segédjei épp befejezik a disznó belezését és tisztítását.)

PARANCSNOK

(széles mosollyal) Igen, ez az én személyes „ordenáncom”, ahogy azelőtt mondták, ugyanabból a faluból származunk, egy osztályba jártunk az elemibe, együtt őriztünk tehenet, szóval, mintha... (a parancsnok combjára csap és elmosolyodik) egyébként többen is vannak itt a mi falunkból... (TALÁNYOS visszamegy a helyére, JANKÓ bódéja mellé. Most egy pulóver és zakó van rajta. Leül egy fatönkre.)

PARTIZÁN

Végeztetek a munkával?

TALÁNYOS

Mára. Holnap feldaraboljuk, a hétvégére lesz kolbász és disznósajt... hát Jankó mit csinál?

PARTIZÁN Mit csinálna? Alszik és cidrizik... jó kérdés... újságot nem olvashat.

TALÁNYOS Kár.

PARTIZÁN Mi kár?

TALÁNYOS Semmi... láttad a babát, amelyik evvel a csecse fiúval sé-tált?

PARTIZÁN Láttam, van szemem.

TALÁNYOS És mit láttál?

PARTIZÁN Mit kellett volna látnom? Egy leányzót láttam.

TALÁNYOS Egy leányzót, de milyet! Testvér! Méz és meleg tej, mindenütt kimosakodva, illatos, mint a virágos kert... Alul, felül, testvér...

PARTIZÁN Vénsegére meghülyült. Otthon várja az asszony és egy fészekalja gyerek...

TALÁNYOS Figyelj ide, adok neked egy életre szóló leckét, hallod? Jól figyelj! (*főlemeli az ujját*) Jegyezd meg, hogy a férfiember az nem a tehén farka, hogy egy fenék mellett lógjon egész életében!... Na...

PARTIZÁN Még nyár előtt fűbe harapunk.

TALÁNYOS Hülyeségeket fecsegsz, majd meglátod...

PARTIZÁN Mit? Az ejtőernyősöket?

TALÁNYOS Meglátjuk, ha megéljük.

PARTIZÁN Várhatsz a kibaszott halálodig... Ahelyett, hogy hazarendnének, azt kész.

TALÁNYOS Ilyen lábakat, testvér nem mindennap látni. Azok a hosszú kitenyészett lábak. Kár, hogy közelebbről nem vehettem őket szemügyre.

PARTIZÁN És mit csinált volna?

TALÁNYOS Tudod is te, mi az, hogy nő! Kis szarcsimbók vagy te ehhez!

PARTIZÁN Túl sokat enged meg magának.

TALÁNYOS Felfújt hólyag, aztán a kolbászt szereted-e?

PARTIZÁN Miért kell Talányosnak engem sértegetni, szarcsimbóknak nevezni?

TALÁNYOS Hát csak azért, mert az első „akciód” az volt, hogy megborotváltad a nőket, vagy talán már méltóztattál ezt elfelejteni?

PARTIZÁN A parancs az parancs.

TALÁNYOS Na persze, a „parancs az parancs...” És persze a katonaság az katonaság. Rágyújtasz?

PARTIZÁN *(vesz egy cigarettát, rágyújt)*

TALÁNYOS Te, pajtás, nem tudod, hogy mi az, hogy nő!

PARTIZÁN Mi lenne? A nő az nő.

TALÁNYOS Na, ezt jól megmondtad! Díshuszár... És azt tudod-e, hogy minden nő más, mindegyik...

PARTIZÁN Más? Nincs neki ott elől az az íz? Talán maga már rosszul lát... de én látom ott azt az egy szemet, amibe az embernek aztán...

TALÁNYOS Hát akkor te ugyancsak keveset láttál.

PARTIZÁN Nekem éppen elég, amit láttam.

TALÁNYOS De azt a kis hölgyet, amelyik avval a hadfival sétált ide, azt azért láttad, testvér, ugye?

PARTIZÁN Jankót kérdezze, ő a szakértő ezekben a dolgokban.

TALÁNYOS Ez már megint alszik? Jankó!

PARTIZÁN *(nevet)* A boldogabb végével felelt magának?

HANG *(a bódéból)* Mi van?

TALÁNYOS Nem alszol?

JANKÓ *(előbújik)* Úgy tartják az embert, mint a kutyát! És ugyan mér'?

PARTIZÁN Tudod te azt jól, testvér.

TALÁNYOS Mondj el nekem mindent, mintha gyónnál.

JANKÓ Aszt' minek?

TALÁNYOS Megkönnyebbülsz. De ne hazudj, legalább nekem ne!

PARTIZÁN *(leül a földre, fejét a vállá közé húzza, talán hallgatózik, de lehet, hogy csak egyszerűen szunyókál)*

TALÁNYOS Ha mindent elmondasz nekem, akkor holnap kapsz a hurkából, a friss, meleg hurkából. Szereted a hurkát?

JANKÓ Igen.

TALÁNYOS De csak ha mindent pontosan elmondasz nekem, csak a tényeket.

JANKÓ De mit?

TALÁNYOS Hát, hogy miért ülsz itt.

PARTIZÁN Szóval, a vén szatyor: egyik fogja, másik dugja... Így történt, Jankó?

JANKÓ Én nem tom.

PARTIZÁN Te csak lefogtad?

JANKÓ Én nem tom, Fakó volt, aki...
TALÁNYOS Ó te!... Egyáltalán, láttál te valamit is az életben? Hol voltál?! Te hol voltál? Tudsz olvasni? Olvastál egy könyvet valaha?

JANKÓ Olvastam.
TALÁNYOS Micsodát?
JANKÓ Nem tom.
TALÁNYOS Henryk Sienkiewicz *Tűzzel-vassal* című regényét olvastad?

JANKÓ Nem.
TALÁNYOS Tudod, hogy hogy hívják a főhőst?
JANKÓ Nem tom.
TALÁNYOS Hát Wołodyjowski úrról, Zagłobáról, Kmicicről hallottál?

JANKÓ Kmicicről igen.
TALÁNYOS Mit?
JANKÓ Hogy Wielgienél halomra ölte a komcsikat!
TALÁNYOS Sienkiewicz forog a sírjában, hogy a néphadsereg banditái az ő könyvéből származó neveket veszik föl és játsszák a lovagot, nyakukon a medál Szűz Máriával a horogkereszt helyett.

JANKÓ Én nem tom.
TALÁNYOS Tudom, hogy nem tudod, barom. Pedig kár, hogy nem tudod.

JANKÓ Mi közöm az egészhez?
TALÁNYOS Naná, hogy mi közöd, disznópofa, egy kis kiruccanás a plébániára, nem volt neked elég az oldalszalonna, még egy kicsit meghúztad az öreglányt is.

JANKÓ Fakó húzta meg.
TALÁNYOS És milyen bugyi volt rajta?
JANKÓ Én nem tom, milyen, hisz' nem vót rajta bugyi. Fakó tudja...

TALÁNYOS Na, Fakónak a nyomát már bottal ütheted, akárcsak Marekét!

JANKÓ Maga csak kinevet engem... mék is alunni.
TALÁNYOS Most hogyan segíthetnék rajtad? Ha korábban a kezeim közé kaplak, elevenen nyúzlak meg, és aztán szépen kivasalom a bőrödet.

JANKÓ
PARTIZÁN *(visszabújik a bódéba)*
Nem is tudtam, hogy maga ilyen nagy tanítómester,
ilyen nagy prédikátor. Csak nem Kiliński kenyerét
akarja elvenni, s a sötét nép agyában világosságot gyúj-
tani?

TALÁNYOS
PARTIZÁN Kiliński nem ostoba, csak ostobaságokat fecseg.
Azt hittem, hogy bedörgölök neki egyet, amikor a lek-
várról hablatyolt; a fiúk elszedték a németek lekvárját,
s nyomban fel is falták, mert éhesek voltak. És akkor jön
ez az alak, és az egésztest eszmeileg magalapozza! Az illet
jól pofán kéne vágni. Az ő pálinkája? Az ő lekvárja?

TALÁNYOS
PARTIZÁN Nem a lekvárról beszélek.
TALÁNYOS Hát miről?
(legyint, aztán dudorászni kezd)
Mikor basznak, ne sikolts!
Mert az anyád meghallja,
S a pinádat bévarrja...

6. kép TESTVÉREK, FEGYVERBE!!!

*(A PARANCSNOK a kunyhó mellett áll és beszélget
KILIŃSKI zászlóssal.)*

PARANCSNOK Talányos! Adjon egy-egy kupicával nekünk és valami
harapnivalót is mellé.

TALÁNYOS Lehet az a kupica egy pohár is?

PARANCSNOK Csak hígítsa egy kis vízzel, mert ez így olyan, mint
a méreg.

TALÁNYOS Tiszta vitamin! *(a PARANCSNOK kezébe nyom egy kis
poharat, teleönti a csajkából. A PARANCSNOK belekortyol,
fintorog.)*

PARANCSNOK A nyavalyába! Nincs ez felhígítva egy csöppet sem.

TALÁNYOS Pedig fel van.

PARANCSNOK Kiliński, igyon maga is.

KILIŃSKI *(lassan fenékgig üríti a poharat)*

PARANCSNOK *(Talányoshoz)* Magát aztán nem kell kínálni, igaz-e?

- TALÁNYOS Alázatosan jelentem, nem kell.
- PARANCSNOK Na, akkor egészségünkre.
(Ebben a pillanatban egészen közelről lövés hallatszik. Talán az őrszem tüzelt.)
- PARANCSNOK A fenébe! Megint „magától sült el”.
- TALÁNYOS Na igen... mert az ember néha ki akarja pucolni a csövet..., nehogy benője a fű...
- PARANCSNOK A levegőbe tudnak lövöldözni, de ha egy csendőrt kell eltalálni, akkor, anyámasszony katonái, az egész ezred fél óráig lövöldözik.
(E pillanatban a háttérből berohan a HUSZÁR, az ég felé fordított kezében egy pisztoly, és elcsukló hangon üvölt.)
- HUSZÁR Testvérek!!! Fegyverbe!!!
(A HUSZÁR továbbrohan, s messziről még egyszer felhangzik a „testvérek, fegyverbe!”)
- PARANCSNOK (a fejét csóválja) Van tűz a fiúban!... Majd elmúlik, ha ki-rohangászta magát.
- TALÁNYOS Az a nyavalyás Zsalu üdvölvöldözik... vagy álmában sült el a pisztolya.
- KILIŃSKI A Hadnagy csak egy hete háborúzik.
- TALÁNYOS Hevesvérű a fiatalúr. Megyek, megnézem, milyen csatába keveredett!
(TALÁNYOS el.)
- KILIŃSKI Jó, hogy nem riadóztat, ha elfingja magát valaki.
- PARANCSNOK Mondja csak, Kiliński, miket firkált össze ott maga a „Toborzó”-ban?
- KILIŃSKI Mindössze néhány kommentárt fűztem a Nemzeti Egy-ségtanács földreformról szóló nyilatkozatához... persze a földesurak szemében ez egyet jelent Lengyelország vörösrre festésével... ezek semmiből nem tanultak... a múlt héten az uraságok a tanyán azt kérdezték, megvédjük-e őket a vörösöktől, mintha a nemesi birtokok zsoldoshad-serege lennének...
- PARANCSNOK A helyzet igen komplikált... (táskájába nyúl és kihúzza onnan egy összehajtogatott nyomtatott papírlapot és KILIŃSKI-nek nyújtja) Kizárólag magának szól. Miután elolvasta, nálam jelentkezik. A legénységnek egy szót se.
(Kiliński a zsebébe dugja a papírt.)

PARANCSNOK Vonuljon félre, mikor olvasni kezdi... és nehogy elvesztse.
(A háttérből TALÁNYOS és a HUSZÁR érkezik.)

PARANCSNOK Mi újság arrafelé?

TALÁNYOS Az öreg Bajusz volt. Azt mondja, „valami bekattant neki”.

HUSZÁR Na, de hát ez abszolúte... botrány!

PARANCSNOK Parancsoljon, Hadnagy, parancsoljon... Talányos! Esetleg akadna ott valami...

TALÁNYOS Alázatosan jelentem, egy kis résztelt máj.

PARANCSNOK Maga csak ne jelentsen alázatosan! És nehogy odaéggessen!

TALÁNYOS Igenis, egy pillanat és kész.

PARANCSNOK A poharakat ne vigye el.

HUSZÁR Nekem van saját kupicám. *(Az iszákjából előszed egy kupicát.)*

PARANCSNOK Szép munka, s az úrtartalom is megfelelő...

HUSZÁR Ajándék. Ezüst. Igen-igen csinos holmi...
(Talányos óvatosan tölt a kupicába.)
 Átgondoltam bizonyos dolgokat és szeretném észrevételeimet Parancsnok úrral megosztani. A mi itteni „hadsegünkben” uralkodó, ha szabad így mondanom, „viszonyokról” lenne szó. Igaz, csak egy hete vagyok itt, de épp ezért talán élesebben látok bizonyos dolgokat, a bajtársi érzélgősség fátyla nélkül. Mindezt – természetesen az ön tudtával – írásban is előterjesztem a hadtestparancsnokságnak.

PARANCSNOK Parancsoljon.

HUSZÁR *(felemeli a poharát)* Egészségére! *(iszik, fintorog)* Brrr!
 Bizonyos gondolatok kavarogtak az agyamban... magunk között vagyunk... tiszték... vagy jövődő tiszték körében *(KILIN'SKI-re pillant)*, és beszélhetünk nyíltan, áldemokratikus frázisok nélkül. Az első benyomás, amit a csapatnál tartózkodva nyertem, kényes ügy, de mérhetetlenül fontos, ez pedig az alacsonyabb rangúak viszonya feletteseikhez, a katonák és az altiszték viszonya a tisztékhez. Véleményem szerint nonszensz, hogy a tiszték egy kunyhóban vagy a nyári szálláson együtt aludjanak. Először is, ha a parancsnok az alárendeltjeivel folyamatos

kapcsolatban van, akkor a katona nem fogja érzékelni azt a távolságot, amely őt a parancsnoktól elválasztja, és ez igen negatív hatással lehet a tiszt presztízsére, és én úgy gondolom, hogy nem szabad megengedni a túl szabados közösködést... az a katona, aki pertuban van egy tiszttel, még az engedelmességet is megtagadhatja... bocsánat, akart valamit mondani?

PARANCSNOK Nem, feszült figyelemmel hallgatom.

TALÁNYOS *(egy serpenyő reszelt májjal közeledik. Lazán vigyázzállásba vágja magát és félig komolyan jelent.)* Parancsnok úr, a reszelt máj jelenti, hogy előállt.

(Ha lehetséges, akkor a serpenyőben tényleg legyen reszelt máj, amit a színpalak mögött villanyrezsón melegítenek meg. Az illat! Az illat a lényeg!)

PARANCSNOK *(TALÁNYOS-ra pillant)* Fel kell, hogy hívjam a figyelmét arra, hogy most nem így kell jelenteni. Látja, hogy tiszturak a vendégeink, az új parancsnokok...

TALÁNYOS *(továbbra is laza vigyázban, de mosolyogva)* Igenis! *(merev tartással előrelép, maga elé tartva a serpenyőt)* Parancsnok bajtárs, Talányos káplár jelenti, hogy előállította az illető májat... izé, bocsánat, alázatosan jelentem a hagyma parancsára a pirított máj előállt... Talányos káplár a májjal... egészen összezavarodtam!

PARANCSNOK *(nevet)*

HUSZÁR *(elégedetlen képet vág)*

KILIŃSKI *(Hol a PARANCSNOK-ra, hol a HUSZÁR-ra pislog, maga elé.)* Presztízs... tekintély... az eszme... Vezérünk, vezess a harcra, a jó nagy svarcra...

HUSZÁR *(élesen)* A Zászlós úr nekem mondott valamit?

KILIŃSKI Nem.

TALÁNYOS Talányos káplár alázatosan jelenti, hogy a májjal együtt távozik. *(ügyes hátraarcot csinál)*

PARANCSNOK Hogyhogy? A serpenyővel együtt? Hátra arc!

TALÁNYOS *(újra hátraarcot csinál)* Parancsnok bajtárs, Talányos káplár alázatosan jelenti...

PARANCSNOK Hagyd már abba! *(újra kitör belőle a nevetés, leül és a combját csapkodja)* Hogy az ördög vinne el!

KILIŃSKI *(nevet)*

- HUSZÁR *(igen komoly, rosszállóan néz TALÁNYOS-ra)*
- PARANCSNOK Parancsoljanak, uraim, szolgálják ki magukat.
- TALÁNYOS Mert a sok ilyen-olyan vezényszótól a zsír megdermed.
- PARANCSNOK *(egy darab májat tesz a kenyérére)*
- HUSZÁR Köszönöm.
- PARANCSNOK Kollega, ne vegye olyan elvszerűen ezeket a dolgokat, ne vegye annyira a szívére, és mindjárt könnyebben fogja megértetni magát... egyébként, ha a mi felettes felette-seink megállapodtak, akkor... mi itt egy kicsit olyanok vagyunk, mint egy család, ezeknek az embereknek mind-egyikét úgy ismerem, mintha a testvérem, a fiam vagy a bácsikám lenne... mert ugye ez a Talányos is lehetne a bácsikánk, nem?
- TALÁNYOS Igenis, parancsnok bajtárs...
- PARANCSNOK Töltsön még egyet mindenkinek. *(isznak a csajkából vagy mint HUSZÁR is, az ezüst kupicából... falatoznak a májból. TALÁNYOS-hoz)* Köszönjük, most leléphet.
- HUSZÁR Itt az erdőben túlzásnak tűnhet, de a Lengyel Nemzeti Fegyveres Erők arculata az ilyen, látszólag apró dolgoktól függhet... én is egyetértek a sorállomány demokratizálásával, de minden arra mutat, hogy az állománynak egy igen-igen válogatott testületnek kell lennie, ha meg akar felelni a feladatainak... itt helyben is kénytelenek leszünk bizonyos dolgokat megváltoztatni, megreformálni... a latrináról beszélek.
- PARANCSNOK A latrina helyét nagyon is jól, gyakorlatiasan jelölték ki.
- HUSZÁR Engedelmével, ez esetben nem a helyéről beszélnék, hanem bizonyos...
- KILIŃSKI *(közbeszól)* Eszmei-szellemi...
- HUSZÁR *(úgy tesz, mintha ügyet sem vetne a ZÁSZLÓS-ra)* ...bizonyos aspektusáról, egy látszólag jelentéktelen aspektusáról.
- PARANCSNOK Érte magát valami kellemetlenség ott, ahová még a király is gyalog jár?
- HUSZÁR Nem, nem, a beosztottjaim közül semelyik nem merészelne semmi ilyesmit... parancsnoki és emberi becsületemet meg tudom védeni magam is...
- PARANCSNOK Térjünk vissza, ha szabad magam így kifejezni, a nagydologhoz.

HUSZÁR

Nincs távol az az idő, és ennek mindannyian tudatában vagyunk, amikor feltétlenül szembe kell néznünk az újjászervezett nemzeti fegyveres erőink szellemi-morális kérdéseinek a megoldásával. Nekem úgy tűnik, hogy a nemzeti fegyveres erők soraiban csökkenteni kell az altisztek és a tisztek közötti távolságot. A sorkatonát és a marsallt elválasztó távolságot azonban általában nem kéne csökkenteni. A sorkatonának ott kell hordania azt a közmondásos marsallbotot az izákjában, de az előtte tornyosuló ranglétra tetejét ne láthassa túl közelinek és könnyen elérhetőnek. A fiziológiai szükségletek kielégítése nem történhet a parancsnoki karral és a beosztott tisztekkel, valamint a közlegényekkel közösen és egyidejűleg, mert ez tekintélyvesztéshez, és ahogy a japánok mondják, az „arc” elvesztésével fenyeget.

PARANCSNOK

Hát, kedves öcsém, rendben van... csak hát, hogyan? Ugyanis, szóval nem nagyon látom a megoldást, hiszen nem jelölhetem ki, hogy ebben és ebben az órában, ebben és ebben a percben...

HUSZÁR

Ilyen körülmények között alakul ki az a légkör, amely alapjaiban rázhatja meg a parancsnoki kar pszichikai elképzeléseit.

KILIŃSKI

Hadnagy úr a fingásra gondol?

HUSZÁR

A zászlós úr véleményét senki nem kérdezte.

KILIŃSKI

Igenis.

HUSZÁR

Ezt nem fogom úgy fel, mintha zászlós úr meg akart volna sérteni, mert a zászlós úr ahhoz kevés... de azért nem tanácsolnám... hogy felbosszantson...

KILIŃSKI

(a PARANCSNOK-hoz) Távozhatok?

PARANCSNOK

Na de, uraim! Ne csináljanak a szarból becsületbeli ügyet, nekem úgy tűnik, Kiliński, hogy a maga véleményét is meg kéne hallgatni és mérlegelni.

KILIŃSKI

Nekem csupán sükségre kell mennem.

PARANCSNOK

Hát, ha muszáj...

HUSZÁR

Szóval az én véleményem, ha mindenfajta csürés-csavarárs nélkül szabad kifejtennem, a következő: külön latrinát kell létesíteni a tiszteknek és az idősebb altiszteknek, és ezeket a dolgokat külön választani...

- PARANCSNOK De gyakorlatilag? Ha egy zászlós a közlegényeknek fenntartott latrinán akarja a szükségét elvégezni, akkor mi legyen az álláspontunk? Hiszen mégsem rendelhetjük ezért kihallgatásra...
- HUSZÁR A dolog látszólag jelentéktelen és nevetséges, ugyanakkor bizonyos szempontból elvi jelentőségű, és nagyon szeretném, ha a Parancsnok úr elfogadná az én álláspontomat.
- PARANCSNOK Hát nem is tudom... lényegében... fel kell azonban hívnom a figyelmét arra, hogy ezeknek az embereknek, szemben azzal, amit a hadnagy úr próbál sugallni, megvan a maguk kultúrája, sőt továbbmegyek, van bennük valami született tapintat, amelynek mi, értelmiségiek időnként híján vagyunk. Szóval, hogy egyszerűen fejezem ki magam, már egy éve együtt harcolunk, alszunk, eszünk, pusztulunk, és már egy éve együtt is szarunk... (HUSZÁR „megdöbben”)
- Egy pillanat, én önt türelmesen végighallgattam, ugyanezt kérem én is... nos, több hónapos megfigyelés alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a közös latrina nem ejtett csorbát a tekintélyemen... és mondok még valamit... ezekben az emberekben annyi tapintat van, hogy mindig úgy alakul, hogy elkerüljük egymást.

7. kép EGY HÉTKÖZNAP

(Nappal van, a partizánok a kunyhónál sűrögnek, forognak: söpörnek, fehérneműt teritenek ki, mosakodnak, a fegyvert tisztítják stb. A szolgálattelévő intézkedik, hogy az őrszemet váltsák le. TALÁNYOS a gatyáját és az ingét teríti ki a kötéltre. Mellette egy szál ingben ZSALU ül, tetveket keres, amiket aztán körmével összenyom. A háttérben, egy fotelben nyaka körül törölközővel, a PARANCSNOK. Egy partizán borotválja, és a haját vágja. Körbejárja, vizsgálgatja, méregeti: vagyis a szokásos borbélytánc. Kis túlzással azt lehetne mondani, hogy

eredeti szakmájának gyakorlása itt az erdőben örömet okoz neki. Beszélgetnek. A borbély pillanatonként szakítja félbe a hajvágást, és élénk mozdulatokkal gesztikulál. TALÁNYOS mellett egy fiatal pirosposzsgás fiú egy lavórban a zokniját és a fehérműjét mossa.)

ZSALU

(KISVIRÁG-hoz) Mi van, Kisvirág? Vakargatjuk magunkat ki a szarból?.. Csak nem történt valami baleset?...

KISVIRÁG

(eltökélten dörzsöli a kezében lévő fehérműt)

ZSALU

Szóval? Mi történt? Tele lett a gatyá?

TALÁNYOS

Ne baszogasd már, törődj inkább a magad tetűivel, a végén még elvéted a számolást és egy ártatlant nyomsz agyon.

ZSALU

Ilyen a háború, a kurva életbe! Három csendőrrre voltak húszan, mit szórakoztatok velük fél óráig? Ultizni ültetek le velük? Még szerencse, hogy nem hoztátok a nyakunkra a Wehrmachtot... és ha ez csapda volt?!

TALÁNYOS

Zsákmányoltak egy puskát és két pisztolyt...

KISVIRÁG

Cipőket, derékszíjakat, táskákat és papírokat.

ZSALU

Anyámasszony katonái!... dagadt, mint egy hordó! A véremen hízott meg... micsoda változatosság! Még tetűben is van szőke meg barna, fekete és fehér, kövér és sovány... *(tovább nyomogatja agyon a tetveket)* Az egész lőszerkészlet felét ellövöldözték, pedig Kiliński azt mondja, hogy fél perc alatt ott helyben el lehetett volna intézni őket...

KISVIRÁG

A mieink túl korán előjöttek: azt hitték, hogy le tudják fegyverezni őket, pusztán azért, mert nem akarták, hogy meghaljon a fuvaros, az az ember, aki odavezette őket.

ZSALU

Hitték, hitték... amíg aztán ők maguk nem maradtak szarban.

KISVIRÁG

A háború már csak ilyen... nem csupán öldöklés, nem csupán hóhérmunka...

ZSALU

Mit mondtál?

KISVIRÁG

(ijedten) Semmit.

ZSALU

Akkor jó. Már kezdtem azt hinni, hogy mondtál valamit. Nekem ganc egál. A parancs az parancs, ha a saját apámról vagy az öcsémről van szó, akkor is... Ha parancsba kapnám, téged is kinyírnálak.

KISVIRÁG

Azt elhiszem! Még jelentkeznél is, önként!

- ZSALU Valakinek az ilyesmit is el kell végezni... megcsinálom helyetted a piszkos munkát, te meg fintonrogsz és azt gondolod, hogy jobb vagy nálam – valld be, azt gondolod, hogy jobb vagy nálam?
- TALÁNYOS Maradjatok már nyugton, fiúk! Az élet olyan, mint a csecsemő réklíje, rövid és szaros...
- KISVIRÁG Egy ejtőernyős osztagot kellett volna ledobni.
- ZSALU Szart a fejedre, testvér, nem ejtőernyősöket! Egyébként hova dobtak volna le egy osztagot? A csűrbe?
(A csoport hangjai lassan elúsznak, a fénycsóva a borbélyra és a parancsnokra irányul. A borbély most fejezi be a gépi hajvágást, kiegyenesíti a barkót, fésülgeti a parancsnokot, a tükröt mutogatja neki. A parancsnok bólint. A parancsnok és a borbély hangjai adják ki most a főszólamot. Közben azonban a többiek is ugyanúgy tevékenykednek, mint eddig. A jelenet valamiféle pantomimra hasonlít. A borbély egy bőr szíjon feni a borotváját. Majd kettévág egy hajszálat. Habbal keni be a parancsnok arcát.)
- PARANCSNOK A barkót egyenesre! Nem ferdére, csakis egyenesre!
- PENGE Kölnit parancsol?
- PARANCSNOK Honnan veszel te itt kölnit?
- PENGE Hogyhogy honnan?
- PARANCSNOK Figyelj ide, Penge, ha majmot csinálsz belőlem holnapra, akkor megnézheted magadat...! Mivel borotválsz te engemet egyáltalán?
- PENGE Borotvával. *(megtekeri a parancsnok orrát)*
- PARANCSNOK Na, és... mit puszognak az emberek?
- PENGE Mit puszognának, ami a szájukon kifér. Még a Szibilla jóslatait is felhozzák, meg a Nostradamusét.
- PARANCSNOK Mit ködösítesz itt nekem Nostradamusszal?
- PENGE Az emberek azt nézik, hogy lehetne túlélni ezt az egészet. Hogy van-e mit enniük, inniük, hogy hogy bánjanak a fegyverrel... De azt nem mondanám, hogy gondolkodnának... gondolkodnak helyettünk a parancsnokaink...
- PARANCSNOK A fenébe, milyen borotva ez, amivel engem nyúzol!?
- PENGE A borotva, alázatosan jelentem, solingeni, a világ legjobb borotvája! Egy pillanat! *(ujjára felszedi a habot)*
Szóval, ez az illető..., a Hadnagy úr... gondolkozott-gon-

dolgozott, amíg a végén ki nem találta, hogy... (folytatja a borotválást)

PARANCSNOK A latrináról beszélsz?

PENGE Igen, arról.

PARANCSNOK Mi van veled?

PENGE Szóval, tegnap óta már két latrinánk van, most... szóval, a parancsot az egész hadtest előtt kell felolvasni, aztán szétosztani az embereket, ki hova tartozik, és csak aztán mehet az ember a dolgára.

PARANCSNOK Miket művelsz velem? Figyelj már Penge a borotválásra, mert lassan disznóvágás lesz belőle... na és ez a nagy latrina szakértő... hová viszi a szarát?

PENGE Tegnap reggel óta, alázatosan jelentem, megfigyelésre került, hogy a nagy latrinától jobbra, a bokrok közé jár... A sapkán lévő csillagok és a sarkantyú nyomán lehet tudni, hogy ki ül éppen ott. A fiúk összeszarják magukat a röhögéstől.

PARANCSNOK Na igen, a vezéreszme! A parancsnoki tekintély! Hogy az akadémia csupa ilyen hivatásos hülyét bocsásson ki... Bizony, ez már az utolsó eresztés... A népnemzeti fajtából.

PENGE Igenis, parancsnok úr!

PARANCSNOK Mi az, hogy igenis? Szóltam én magához?

PENGE Nem, jelentem alázatosan, parancsnok úr csak önmagához beszélt.

PARANCSNOK Ez az állandó alázatosan jelentem... Mikor én ilyen szarban vagyok!... Balról a komcsik, jobbról a nemzeti erők, én meg ott állok középen.

PENGE Igenis.

PARANCSNOK Mit igenis?

PENGE Tulajdonképpen végeztem, kölni, púder, esetleg arcmaszszázs?

PARANCSNOK Engem te ne púderozz, és ne masszírozz... és miféle kölnivízről van szó?

PENGE Tiszta, eredeti kölnivíz, amit annak a német tisztnek a bőröndjében találtunk, akit...

PARANCSNOK Ide veled! (energikus mozdulattal lefejt magáról a törölközőt)

PENGE Ha megengedi, akkor saját privát kölnivíz szórómmal szórnam be.

(előhozza az iszákjából a kölnivíz szórót és kedvtelve spricceli a parancsnok fejét és arcát is, aztán tükröt ad a PARANCSNOK-nak)

PARANCSNOK Köszönöm. Magáé a pálinkaadagom, remélhetőleg még nem nyakalták be az egész demizsont! *(nézegeti magát a kis tükörben)*

A latrina... (dühösen) ennek is most kellett a latrinával jönnie..., a gazember majmot csinált belőlem!

HANGOK Kiképzés! Harmadik csoport! Gyakorlathoz! Fiúk, hozám!

(A partizánok CIVIL köré gyűlnek, akinek a fején biciklis sisak van, a hátán durva tweedből készült zakó, lábán térdzokni és síbakancs, CIVIL pipázik, előtte egy pokróccal letakart faláda.)

CIVIL Telepedjenek le, fiúk. Ma az angol védőgránát működését magyarázom el. *(CIVIL kihúzza a kabátja zsebéből egy gránátot, és a tenyerére fektetve mutatja)* Ez egy három és fél másodpercre kibiztosított gránát, ami azt jelenti, hogy a biztosító sasszeg kihúzása után három és fél másodperccel a gránát robban. Ezért használat előtt meg kell tisztítani a gránátot a vazelintól. E célból először is kicsavarjuk a gránát alján lévő, fémből készült biztosítókart egy szerelőkulcs segítségével, amit vastag drótból magunk is elkészíthetünk... lépjenek közelebb... most kivesszük a gyutacsot. *(CIVIL a HADNAGY zakója zsebébe dugja kialudt pipáját, majd mutatja mindazt, amit csinál, s egyúttal magyarázza is ténykedését)* Ez után kivesszük a köpenyt, és ezt követően a gránátot egy fatáblán vagy a hasunkon megtámasztva eltávolítjuk a biztosítólemezt. A rugó a forgó ütőszeg szerkezettel együtt visszaugrik. A spirálrugóval együtt kiemeljük a forgó ütőszeg szerkezetet is, mindent alaposan megtisztítunk a zsírtól, olajtól, és különösen ügyelnünk kell a gránát felső végén lévő nyílás megtisztítására, amelyben ott meredezik az ütőszeg szerkezet vége. Most ellenőrizzük, hogy nem koszoldott-e össze a biztosítólemez nyílása... Világos? Érthető minden? Fel kell-e hívnom külön a figyelmüket még egyszer arra, hogy ha kivettük a köpenyt, akkor már nem

szabad elengedni a biztosító sasszeget, mert az ütőszeg szerkezet leesik és a biztosító sasszeg kihúzása után három és fél másodperc múlva a gránát a kézben felrobban és a szórakozott katona az angyalok számát gyarapítja, igen? Világos! És most összeszereljük a gránátot. E célból a rugóval együtt a helyére tesszük a biztosító sasszeget a gránát belsejében található...

8. kép MISE

(A fák között egy tarka szőnyegen, egy fehér abrosszal letakart „tábori” oltár, a nézőtérrel szemben, az osztag kettős sorban felsorakozva áll, egy ornátusba öltözött pap misét celebrál, egy rúdon leng a fehér-piros lobogó, Bajusz ministrál, az oltár „lábánál” imádságra kulcsolt kézzel térdel.)

PAP

Az Atya, Fiú és a Szentlélek nevében.

BAJUSZ

Ámen.

PAP

Az Úr legyen veletek.

BAJUSZ

És a te lelkeddel.

PAP

Kérjük Istenünk bocsánatát bűneink miatt, hogy tisztult lélekkel tudjuk meghozni a legnagyobb áldozatot.
(rövid szünet után mindnyájan egyszerre mondják a gyónás szavait)

PAP

A mindenható Isten legyen hozzánk irgalmas és bűneinket megbocsájtva vigyen minket a Mennysországba.

BAJUSZ

Ámen.

(A mise tovább folyik, de ebből csak részleteket látunk és hallunk. A rendező természetesen szentelhet öt percet is a szertartásnak, de színre viheti akár az egész misét is elejétől a végéig.)

A reflektor éles fénye lassan végigpásztázza az egész színpadot, majd „kimetszi” a sötétből „Jankó bódéját”. JANKÓ a bódé nyílásánál térdel, a bódé mellett puskával a lábánál áll egy partizán, templomi csengettyű hangzik fel. A csengettyűszó az erdőben igen szokatlanul hangzik. JANKÓ térdel, s nagy koszos öklével a mellét veri, hangosan beszél.)

JANKÓ

Isten báránya, ki elveszed a világ bűneit, könyörülj rajtunk..., Isten báránya, ki elveszed a világ bűneit, adj nekünk békességet...

(A reflektor fénye most a „többiekét” világítja meg.)

9. kép KÖSZÖNET...

(Csend van az erdőben. Az őszi napfény simogató, kellemes. A fény hol felerősödik, hol elhalványul, mintha felhők vonulnának az égen. Különböző helyek kerülnek megvilágításba, harkály kopácsol. Minden kopácsolás élesen elkülönül, aztán gyors sorozatok következnek. A harkályjelenetnek „realistának” kell lennie, ugyanakkor hanghatásában összekötő kapocsnak a csend és a dialógusok között. A bódé mellett áll vagy járkal egy partizán vállára vetett puskával. TALÁNYOS megy a bódé felé, egy elég nagy kék tálat visz, melyben forró borsóleves, vagy pörkölt, vagy gulyásleves van. Megáll a bódé előtt. Fejmozdulattal a bódéra mutat.)

TALÁNYOS

(a PARTIZÁN-hoz) Őrzöd?

PARTIZÁN

Parancsot kaptam, hát őrzöm.

TALÁNYOS

Alszik?

PARTIZÁN

(vállat von)

TALÁNYOS

(lehajol a bódé bejáratához) Jankó!

PARTIZÁN

Ne mássz be a bódéba.

TALÁNYOS

De hát nem mászok sehova, csak a fejemet dugtam be.

PARTIZÁN

A fejedet se dugjad.

TALÁNYOS

Baromi nagy kincs, amit őrzöl.

PARTIZÁN

(vállat von)

TALÁNYOS

Jankó!!

JANKÓ

(rövid szünet után, a bódéból) Mi van?

TALÁNYOS

(dühösen) Nagy fejed.

JANKÓ

(négykézláb van a bódéban, a fejét dugja ki)

PARTIZÁN

Nem léphetsz ki a bódéból.

JANKÓ

De 'iszen nem is akarok... *(leül a szalmakötegre, majdnem eltakarja testével az egész nyílást)*

TALÁNYOS *(odaadja JANKÓ-nak a tálat, majd leül egy fatörzsre. Egy pléhdobozt vesz elő. Cigarettaát sodor, rágyújt.)*

JANKÓ *(a tálat nézi, aztán enni kezd)...*

TALÁNYOS *(JANKÓ-ra pillant) Ízlik?*

JANKÓ *(ettől kezdve a szavakat étellel keverve, mammogva beszél)...*

TALÁNYOS Miért dugtak ebbe a bódéba, gyerek?

JANKÓ zér...me...szik...

TALÁNYOS Mi van, süketnéma lettél?

JANKÓ hogy...én...tam...a...tyort

PARTIZÁN De hiszen Talányos, látja, hogy tele van a pofája és, hogy csak dadog.

JANKÓ *(a legjobb húsos darabokat igyekszik kihalászni)*

TALÁNYOS Ne válogass!

JANKÓ *(abbahagyja az evést)*

TALÁNYOS Zabálj, testvér, az a tiéd, amit megeszel.

JANKÓ *(újra enni kezd, a húsdarabokat a kanállal halásztatja ki, aztán lekaparja őket, a szószat az ujjával törli ki, meg a kenyér héjával. A földre teszi a tálat, közben TALÁNYOS szürke arcára pislog, majd elindul egy mosoly feléje, amitől felderül az arca, s végül széles mosolyban fejeződik be, egy csendes, boldog gyermeki mosolyban. Az evés, a tál kitörlése stb. három percig tart.)*

TALÁNYOS Na mit kell ilyenkor mondani?

JANKÓ Mit?

TALÁNYOS Azt, hogy köszönöm.

PARTIZÁN *(nevetve)* Azt kell mondani, hogy merci, vagy azt, hogy sön danke.

JANKÓ Nem tom.

TALÁNYOS Azt tudod, hogy mit eszel... és most meséld el, hogy miért ülsz.

(JANKÓ ujjával befogja bal orrlükát, harákol, aztán a jobbat, megint harákol, kézfejjével megtörli az orrát. Ujjáival próbálja kiszedni fogai közül a húsmaradékot. Köp egy nagyot.)

PARTIZÁN Pont úgy készülődik, mint Kiliński az előadásra. Hogy mit csinált?! Összeállt egy hozzá hasonlóval, fegyverrel a kezében elindult rabolni. Nem ismered az ilyeneket: Ki az? „Lengyel katonák”! Elzabrálják a paraszttól a disznóját, és ráadásul még az asszonyt is megdöntik, és egy ilyen mocsok még ott hordja a sapkáján a lengyel sast!

TALÁNYOS
HANGOK

(a partizánnak nyújt egy cigarettát)
(a színpad mélyéből) Talányos! Talányos őrmester! Talányos! Hová lett?
(A háttérből megjelenik Talányos két segítőtje, egyikükön véres kötényt, vödörkben, vagy egy nagy tálban hozzák a belsőséget, szívet, májat, tüdőt, vesét stb. TALÁNYOS feláll a fatörzsről és feléjük indul. PARTIZÁN energikus kézmozdulatot tesz, mintha Jankót a bódéjába akarná visszalökni. JANKÓ eltűnik a bódében.)

TALÁNYOS

Talányos, Talányos! Úgy ordít mindegyik, mintha nyúznák.

ZSALU

Az egyik a vesét akarja, a másik a májat, hogy ezek a hulladékok még össze is verekedtek, ahogy Talányos kitette a lábát.

TALÁNYOS

Talányos, elhappolták a májamat, Talányos, vágd ki, Talányos, ezt szagold meg!... És pacalt nem adunk, mindent kimosni tisztára, disznósajtnak és kolbásznak, mindent, fület, farkat, pofát... csak az emberi hulladéknak nincs semmi haszna...
(Mindhárman elindulnak arrafelé, ahol a disznó lóg. Most lassan kialszik a fény, lassan elsötétül az egész kép, lassan ébred a következő nap. A fény játssza annak az időnek a szerepét, amelyik a 9. és 10. kép között eltelt.)

10. kép JANKÓ HALÁLA

ZSALU

(benéz JANKÓ bódéjába) Hé, szedelőzködjél!

JANKÓ

(a bódé belsejéből motyog valamit)

ZSALU

Élénkebben, testvér!

JANKÓ

(kidugja álmos fejét a bódéból) De hát hová megyünk?

ZSALU

Elkísérünk a műútig, sőt egészen hazáig.

JANKÓ

Hazatalálok én magam is, nem kő engem kísérgetni.

ZSALU

Az a parancs, hogy kísérjünk el az őrbódéig, ott aztán már azt csinálsz, amit akarsz.

JANKÓ

Asztán mit vigyek magamma'?

ZSALU Mindent, ami a tiéd.
 JANKÓ A tálat is? *(körbepillant, majd bebújik a bódéba)*
 PARTIZÁN *(benéz a bódéba)* Mit csinálsz ott?
 JANKÓ *(belülről)* Hát csak összerakok mindent egy kupacba, nem hagyok magam után rendetlenséget.
(JANKÓ kiül a bódé elé, a földre terít valamilyen papírdarabot és kezdi halomba rakni a „mindent”. Ebbe beletartozik egy jégeralsó, egy atlétatrikó, egy kis gombolyag spárga, kanál, egy doboz cigaretta, szalvétában öt szem kockacukor, egy darab szalonna. Leveszi a kamáslit, új kapcát csavar fel, a régít összehajtogatja, és az iszákjába teszi, majd tép egy darab spárgát, amit befűz a kamásliba. ZSALU nyugodtan nézi. A PARTIZÁN arrébb áll. JANKÓ közben kihúzza a kamásliból az elrongyolódott spárgát, egy darabig nézi, aztán kidobja. Egy újabb spárgadarabot szed elő, igen gondosan dolgozik.)

JANKÓ Ha a láb a cipőbe' lazán van, akkor feltörik.
 ZSALU Az biztos!
 JANKÓ Nem tudod, hol van Penge? Tojásér' vettem gyufát és cigarettát, és nála hagytam. Biztos megőrizte.

ZSALU Hát, elbújni nem bújt el, csak nem tudja, hogy érkezel.
 JANKÓ Nem láttad valahol?
 ZSALU Biztos alszik. De jön is már!
 JANKÓ Vót még egy kis doboz suvick, aszt nem látom sehol.
 ZSALU Ugyan, ki lopta volna el?
 JANKÓ *(eltűnik a bódében)*
 PARTIZÁN *(odalép a bódéhoz)* Jankó hol van?
 ZSALU A suvickot keresi. Azt mondja, hogy elveszett.
 PARTIZÁN Negyed óra múlva indulunk.
 ZSALU De hát hova visszük?
 PARTIZÁN A körzethatárig.
 ZSALU Elengedik?
 PARTIZÁN A parancs arról szól, hogy elkísérjük, de, hogy mi lesz aztán, azt csak Kiliński tudja.

JANKÓ *(kimászik a bódéból, a bódéhoz PENGE lép)* Adjátok vissza a cigarettáimat és az öngyújtót, mék haza.

PENGE *(A zsebéből egy gyűrt doboz cigarettát kotor elő, leszámol belőle öt darabot, és odaadja JANKÓ-nak.)* Tessék, egyet ajándékba kapsz, ráadásnak!

(JANKÓ újságpapírba csomagolja a kapott kincseket, és a zsebébe tuszkolja)

KILIŃSKI Indulás, fiúk!

JANKÓ Vót egy bicskám, azt is elvették tőlem.

KILIŃSKI Nem fog elveszni.

JANKÓ A tál marad, de a kanalat viszem, az az enyim... a tál legyen másé... alaposan kitörűtem... Zászlós úr, ha lehetséges, még egyszer körülnéznék a bódében, mer' sajnálom a suvickot... a cipővel köll valamit csinálni télire...

KILIŃSKI Jól van, testvér, keresd meg a „suvickodat”.

JANKÓ *(bemászik a bódéba)*

KILIŃSKI *(odalép a partizánokhoz, valamit mond nekik félhangon. ZSALU leveszi a válláról a puskáját, ellenőrzi, visszateszi.)*

JANKÓ *(ragyogó arccal tart a kezében egy cipőkrémes dobozt)*

KILIŃSKI Na fiúk, indulás!

(Kiliński megy elöl, utána JANKÓ és a PARTIZÁN, majd JANKÓ mögött ZSALU.)

TALÁNYOS Merre veszed az irányt, Jankó?

JANKÓ Hazafelé.

TALÁNYOS Ennek aztán jó dolga van! Ott lesz télire a meleg dunyha, meg az asszony. Várj csak, Jankó... hisz nem illik így hazatérni, üres kézzel. Zászlós úr, egy pillanat! Ígértem a legénynek egy darab kolbászt, emlékezzen jó szívvel reám.

(TALÁNYOS odaad JANKÓ-nak egy darab kolbászt, JANKÓ megszagolja, leharap belőle egy darabot, s a maradékot az iszákjába teszi. TALÁNYOS vállon veregeti.)

JANKÓ Hát, köszönöm szépen, Talányos.

(Mennek. Látni, ahogy masíroznak. Helybenjárás.)

TALÁNYOS Na, még a végén megtanul köszönni.

KILIŃSKI Itt.

(Az emberek egy kis gödör mellett állnak meg. Jól kivehető a világos homokból álló földkupac.)

KILIŃSKI Szóval...

JANKÓ Tovább már egyedül is mehetek... szerbusztok... *(kezet nyújt a PARTIZÁN-nak, aki azonban egy lépést hátrálép, és kibiztosítja puskáját)*

KILIŃSKI Nem mész te sehova, Jankó, ide állj! *(A földhalomra mutat.)*

JANKÓ De hát minek?
 KILIŃSKI Megtudod... na, állj már ide... nem érted, mi az, hogy parancs?

JANKÓ *(vállat von)* Hogyne érteném. *(odaáll a gödörhöz, a földkupac mellé)* A katonaságnál a parancs az parancs.

KILIŃSKI *(nadrágzsebéből egy cédulát húz elő és rá sem pillantva, kifejezéstelenül beszélni kezd)* Fegyveres rablásért, erőszakért, és fosztogatásért halálra... *(kiegészíti)* A bíróság halálra ítéli...
(JANKÓ mögött hátának szegezett puskával ZSALU áll, JANKÓ mellett a PARTIZÁN. JANKÓ mozdulatlanul áll. Leveszi és összehajtogatja a sapkáját, majd újra mozdulatlanán a dermed. Kezével a mellére mutat, és némán KILIŃSKIRE mered.)

KILIŃSKI Esetleg van valami kívánságod?
 JANKÓ Hát...
 PARTIZÁN Nem akarsz rágyújtani?
 KILIŃSKI Mondani valamit?
 JANKÓ Nem tom...
 KILIŃSKI Elmondhatsz egy Miatyánkot.
 JANKÓ *(leveszi a sapkáját, keresztet vet, mozog az ajka... alig érthető szavak)* Mi atyánk, ki vagy a mennyekben... szen... tel... *(dadog, sír)* tellessékmegate neved, jöjjönela e országod, legyen megateakaratom, úgyamennyben, mint aföldön is... nem bírom tovább *(hirtelen, heves mozdulattal letolja a nadrágját, és zokogva leguggol a homokrakás fölé)* nem bírom tovább...
(ZSALU hátulról le akarja löni JANKÓ-t, de a PARTIZÁN visszatartja.)

PARTIZÁN Hadd szarja ki magát.
 JANKÓ ...nem bírom... *(fölhúzza a nadrágját, be akarja gombolni a sliccét, de nem nagyon sikerül neki)*... mindennapikenyerünket...

KILIŃSKI *(jelt ad, mire ZSALU lő. Jankó oldalára esik a földkupacra, ujjaival a homokot kaparja, hanyatt fordul, arccal az ég felé, nyitott szájjal levegő után kapkod. ZSALU JANKÓ-t mellbe is lövi – a vér, mint kis vörös patak folyni kezd a melléből, elönti a ruháját. Partizán megfogja JANKÓ két lábát.)*

ZSALU

De hisz még él...

(PARTIZÁN elengedi Jankó lábait. KILIŃSKI JANKÓ fölé hajol, előhúzza pisztolyát, és közelről JANKÓ fejére céloz. Egyetlen lövést ad le, ez azonban roncsoló hatású – nyilván túl közel állt, mert a vér és az agyvelő darabjai befröcskölnek cipőjét és nadrágja hajtokáját.)

KILIŃSKI

Földet rá, iszákostul, mindenestül.

(A PARTIZÁN JANKÓ-t belöki a gödörbe, aztán a sapkáját utána dobja.

KILIŃSKI elteszi a pisztolyt, egy marék mohával letisztogatja cipőjét, s cigarettára gyújt.

A PARTIZÁN leveszi a sapkáját, arcát és homlokát ingujjával és tenyerével törölgeti.

ZSALU leteszi a puskát, s felveszi a gödör mellett heverő lapátot. Csend. Dalba fog egy erdei madár.)

(1955–1972)

FORDÍTOTTA BOJTÁR ENDRE

A SZÖVEGET GONDOZTA BALOGH MAGDOLNA

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

HAGYJA A POSTÁT MÁSRA!

Legyen a 2000 folyóirat pick-pack előfizetője, vegye fel a lapot a Magvető Cafében, s legyen az Öné 11 szám féláron!

Utaltson 3500 forintot számlaszámunkra:

K&H Bank Zrt., 10201006-50165757-00000000

S írja meg nevét a ketezer.lap@gmail.com címre.

Előfizetésével a lapot segíti, Önnek pedig pompás olvasmányokban lesz része!

Köszönjük!

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.

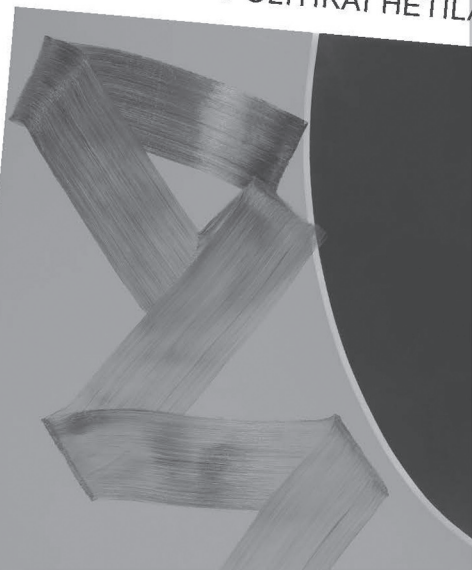
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:

1089 Budapest,
Rezső tér 15.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
6300 Ft, fél évre **10 800 Ft**,
egy évre pedig **19 860 Ft**

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

VEGYE MAGÁNAK A BÁTORSÁGOT!

DE MÉG JOBB, HA ELŐFIZET

Még sosem volt ilyen fontos.

Sem Önnek, sem nekünk.

Fizessen elő most egy évre **11 190 forint kedvezménnyel*** mindössze 21 960 forintért a Magyar Narancsra, és nem csak bátorságot kap tőlünk, de a legtöbb helyen **20 százalékos kedvezményre** jogosító Magyar Narancs Olvasókártyát is!

*Az áruspéldányhoz képest.

SZÁMOLJON VELÜNK!

egy szám újságársnál: 650 Ft

egy szám éves előfizetőnek: **430 Ft**

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:

negyedév: 6 600 Ft

fél év: 12 000 Ft

egy év + olvasókártya: 21 960 Ft

20% kedvezmény:

Belvárosi Színház | Bethlen Téri Színház | Cirko-Gejzír | Fonó Budai Zeneház | Írók Boltja | Jurányi Ház | Katona József Színház és Kamra | Ludwig Múzeum | Örkény Színház | Petőfi Irodalmi Múzeum | Radnóti Színház | Székény Színház | Trafó

10% kedvezmény:

Tengerszem Tűrabolt | Tranzit Art Café

Részletek:

www.magyararancs.hu/elfozetes

MAGYAR NARANCs

© Fortepan, Humnyady József, 1969.

„Egy ember álma” Mándy 100 – konferencia és felolvasóest

2018. november 22. – PPKE BTK Sopianeum
VIII. kerület, Mikszáth Kálmán tér 1., 204-es terem

10.00

Gelencsér Gábor: Mándyval moziban

Visy Beatrix: Filmgyári capriccio

Mekis D. János: Érzékelés- és képzelet-poétika Mándy Iván műveiben

11.40

Papp Ágnes Klára: A monológ szerepe Mándy és Hrabal prózájában

Radvánszky Anikó: „A nagyváros költészete ez”

Horváth Csaba: Az „igazi élet” nosztalgiája Mándynál

15.00

Doboss Gyula: Mándy-szövegformálás

OsztróLuczky Sarolta: „És most megmutatjuk magának Ladyt”

Hermann Zoltán: Mándy *Robin Hoodja*

2018. november 23. este 7 óra – Kelet Kávézó Stúdiója
XI. kerület, Bartók Béla út 29.

Emberrablók

Mándy-hatások – Darvasi Ferencsel Margócsy István beszélget

Fiatal szerzők Mándy-képe – Bakos Gyöngyi, Bödecs László, Czinki Ferenc,

Evellei Kata, Korpa Tamás, Vajna Ádám felolvasóestje

Mándy aláfestések – Zongoránál: Darvas Ferenc

Mándy-csemegék – A Kelet Kávézó vendégváró Mándy-falatkái

A konferencia és a felolvasóest támogatója az

Szeretettel várjuk! A belépés mindkét napra ingyenes!